

1 Дел

Учествување во заедницата

Тема 1

Идентитет – Повеќе избори

Ние ги обликуваме нашите животи, и животите на другите луѓе

Тема 2

Одговорност – Учествување, преземање одговорност

Слободата носи одговорност

Тема 3

Разноликост и плурализам - Согласување преку дисидентство?

Како да се согласиме за заедничкото добро?

ТЕМА 1

ИДЕНТИТЕТ

За средно образование

Правење избори

Ние ги обликуваме нашите животи,
и животите на другите луѓе

1.1 Мислења за изборите и идентитетот

Со чие мислење да се согласам?

1.2 Гледање во минатото: кои избори ме направија оваа личност што сум?

Кои избори имаа најголем ефект во мојот живот?

1.3 Гледање во иднината: три избори кои го обликуваат нашиот иден живот

Слободата се состои во способноста да се избере – или да не се избере

1.4 Која работа ми одговара?

Моите критериуми за избор на работа

Додаток: набљудување на работно место

Тема 1

Идентитет

Избирање

Вовед за наставници

„Кој ќе биде мојот партнер?“

„Дали сакаме да имаме деца?“

„Која работа да ја одберам?“

Фокусот на оваа тема: изборите го обликуваат идентитетот

Овие се трите најбитни избори кои ги правиме во нашите животи. Во тинејџерските и дваесеттите години од животот, самите сме ги барале одговорите на овие прашања – а исто така прават и нашите ученици. Со правењето на овие избори ние ги обликуваме нашите животи – ние одлучуваме какви ќе бидат нашите животи. Поништувањето на овие избори е болно и тешко а кога се во прашање деца – невозможно. Нашите одлуки не само што влијаат на нашиот живот, туку и на животите на другите луѓе.

Идентитет – Интимна, многу лична тема

Оваа тема за концептот на идентитет веројатно е поблиску поврзана со најинтимните искуства и желби на учениците од која било друга тема во прирачникот. Задачите во темата се направени како избори. Методот се осврнува на искуствата на учениците.

Преглед на тема 1

Првата лекција им ја претставува важноста на правењето избори на учениците. Во втората лекција учениците гледаат во минатото: Кои избори најмногу влијаеле на нивните животи и идентитети? Во третата лекција учениците гледаат во иднината, и обрнуваат внимание на трите клучни прашања погоре. Во четвртата лекција, се концентрираат на едно од прашањата – одбирање работа. Како прилог даден е проект за набљудување на работно место (види мат. за ученици 1.4).

Конструктивистички концепт за идентитетот

Во оваа тема концептот за идентитет се разбира на конструктивистички начин. Нашиот идентитет не е нешто статично и комплетно, туку нешто што се развива и обликува во текот на нашите животи, со помош на учењето и изборите кои ги правиме. Некои избори се неповратни; некои можат да се променат и поправат ако сакаме (види мат. за наставници 1.3).

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во 1-вата тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции (коисе поддршка за учениците) во 1-вата тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат матрицата како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Матрицата им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите, бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, избирањето со разбирање на плурализмот на идентитети, практикување на правата на слобода, одговорност во избирањата кои влијаат на други.
- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
1 Идентитет	Правење избори и размислување за нивниот ефект Одбирање работа и размислување за критериумите	Користење модели како аналитички алатки Презентации Учество во дискусии	Одлучување – идентификување на критериуми, цели и приоритети	Одговорност – свесност за тоа како моите избори влијаат на другите Волја и способност да се биде свесен за лични барања, потреби и обврски
2 Одговорност				Заемно признавање
3 Разноликост и плурализам	Индивидуалните избори прават богата разноликост на идентитети			
6 Влада и политика	Донесувањето политички одлуки одговара на личните избори Целта на индивидуалната среќа одговара на целта за општото добро		Расправање и дебатирање во јавност (учество кога заедницата „ќе се одлучи“)	Волја и способност да се сослушаат луѓето со различни интереси и мислења
8 Слобода			Практикување на правата на слобода	

ТЕМА 1: Идентитет – Правење избори

Ние ги обликуваме нашите животи и животите на другите луѓе

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 Ставови за изборите и идентитетот	Појаснување на лични ставови и избори. Преку нашите избори, им кажуваме на другите кои сме и кој е нашиот идентитет.	Учениците избираат цитат и го објаснуваат изборот на цитати.	Материјал за наставници 1.1 (три копии, со цитатите исечени во посебни ленти пред часот).	Работа во групи. Пленарна дискусија.
Лекција 2 Поглед во минатото: Кои избори ме направија личноста што сум?	Автобиографската перспектива. Нашите и туѓите избори имаат одлучувачки ефект на нашите животи.	Учениците размислуваат на тоа кои избори имале голем ефект во нивните животи.	Материјал за ученици 1.1. Табла, маркери во повеќе бои, ленти хартија (А6), лепило или самолеплива лента.	Индивидуална работа со печатен материјал. Пленарна дискусија.
Лекција 3 Поглед во иднината: Три избори кои ги обликуваат нашите идни животи	Донесување одлуки, поставување приоритети. Човековите права ни даваат опции како да си ја обликуваме иднината – ние одлучуваме дали ќе ги искористиме.	Учениците размислуваат за клучните избори кои ќе влијаат на нивниот понатамошен живот.	Материјал за ученици 1.2. Табла, маркери	Индивидуална работа со печатен материјал. Пленарна дискусија
Лекција 4 Која работа ми одговара?	Идентификување, балансирање и приоритизирање на критериуми за одлука. Клучниот критериум за избор на работа е „Која работа одговара на моите интереси и квалитети?	Учениците бираат или одбиваат работа и го објаснуваат нивниот избор.	Материјал за ученици 1.3 Материјал за наставници 1.2 (исечени во форма на картони за работа со околу 10 картони повеќе од бр. на ученици во класот).	Индивидуална работа со печатен материјал. Пленарна дискусија.
Додаток: набљудување на работно место	Интервју со експерт; планирање на истражувачки проект. Појаснување на опции за работа	Учениците планираат и прават истражувачки проект.	Материјал за ученици 1.4.	Проект

Лекција 1

Мислења за изборите и идентитетот

Со чие мислење се согласувам?

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организација на времето.

Стручно оспособување	Појаснување на личните ставови и избори.
Крајна цел на учењето	Преку нашите избори на другите им кажуваме кои сме, кој е нашиот идентитет.
Задачи на учениците	Учениците избираат цитати и ги објаснуваат нивните избори.
Материјали и извори	Три копии од материјалите за наставници 1.1, со цитатите исечени во ленти пред часот.
Метод	Работа во групи. Пленарна сесија.
Временски буџет	1. Учениците прават избори - 15 мин. 2. Учениците ги објаснуваат нивните избори - 15 мин. 3. Учениците ги споредуваат и размислуваат за изборите. - 10 мин.

Информационо поле

Во оваа лекција учениците прават избори и се запознаваат со темата на избирање преку нивното лично искуство. За сложениот поим на идентитет, се користи пристапот базиран на задача наместо теоретски пристап (базиран на текст), бидејќи им помага на учениците да сфатат дека поимот за идентитет е поврзан со нивните животи на многу практичен начин.

Комуникацијата меѓу учениците доминира на часот. Вообичаениот распоред на клупи би бил контра-продуктивен; затоа ако е возможно клупите треба да се наместат покрај сидовите (како потковица).

Опис на лекцијата

1. Учениците избираат

Учениците го даваат контекстот

Наставникот ја претставува темата. Секој ден низ нашите животи ние правиме избори и одлуки – на кои примери им текнува на учениците? Учениците одговараат и даваат примери од нивното искуство. Наставникот внимава на тоа тие да зборуваат за одлуките, но да не навлегуваат во деталност – да зборуваат за проблемите или причините за тие одлуки. Во рок од пет минути колку што може повеќе ученици треба да земат збор. Наставникот не треба да коментира за исказите; тој/таа внимава на рамнотежата меѓу секојдневните избори (купување сендвичи или грицки) и клучните одлуки (избирање работа). Наставникот истакнува кои тенденции се очигледни во изборите на учениците.

Учениците избираат цитат

Наставникот им објаснува на учениците дека ќе слушаат цитати од автори од различни земји, и од античко и модерно време. Нивната задача е следната:

- Учениците треба да изберат задача со која навистина се согласуваат или не се согласуваат.
- Учениците кои го избрале истиот цитат формираат мали групи (не повеќе од 6 члена) и ги споделуваат причините за нивните избори. Групата назначува говорник.
- По пет минути, говорниците на секоја група даваат кратко излагање за изборите во пленарната рунда.
Тие ги читаат цитатите и ги изнесуваат главните причини зашто учениците во групата се согласуваат или не се согласуваат со нив. Ако има различни мислења во групата, тоа треба да се изнесе.

Наставникот ги става цитатите исечени во ленти на клупите на учениците. Потоа секој ученик кој добил цитат го чита на глас пред класот. Тогаш учениците почнуваат со задачата, а наставникот ги набљудува. Ако некоја група е преголема тогаш тој/таа интервенира за да учениците се поделат во помали групи. Ако ова се случи има повеќе копии од цитатите. Наставникот забележува кои цитати ги избрале учениците, а кои не. Тој/таа нема да може да ги чуе разговорите на учениците, бидејќи сите ученици ќе зборуваат, а вревата ќе биде слична како во полно кафе.

2. Учениците ги објаснуваат нивните избори

Говорниците имаат излагање

Наставникот најавува дека е време за дискусија и ги повикува учениците да учествуваат во пленарната рунда, со која претседава наставникот. Учениците остануваат во групи. Потоа секој говорник има збор. Ако е потребно, наставникот го потсетува говорникот да зборува за причините за нивните избори, а учениците можеби ќе бараат повеќе објаснувања. Наставникот внимава да нема дискусии пред да завршат сите говорници.

Наставникот и учениците прават мисловна мапа како документ.

Пред следниот говорник да земе збор, наставникот им вели на слушателите да ги сумираат клучните искази кои ги слушнале, на пример „Многу од нашите избори се неповратни“, или „Кога избираме, ги практикуваме правата на лична слобода“. Наставникот или некој ученик – ги сумира точките во едноставна мисловна мапа (види го примеротподолу).

3. Учениците ги споредуваат и размислуваат за нивните избори

Учениците ја читаат мисловната мапа – документ со многу избори

Мисловната мапа ја зајакнува заклучната фраза за размислување во оваа лекција.

Наставникот прашува едно прашање со цел да предизвика размислување – можни се многу различни одговори, бидејќи учениците се како експерти за самите себеси; говорниците само што известиле што учениците мислат за различните цитати поврзани со правење избори. Самите групи беа формирани од изборите на учениците – тогаш што ни кажува оваа мисловна мапа за учениците?

На учениците можеби ќе им е потребно малку време за да размислат. Треба да имаат време – што е подобро од час со ученици кои сериозно размислуваат во тишина? Затоа оваа продуктивна фаза не треба да се заврши прерано со тоа што веднаш ќе се даде збор на првиот ученик кој крене рака. Тогаш може да зборуваат повеќе ученици. Можни се многу различни ставови, а тие ќе варираат во зависност од контекстот кој учениците го создале преку нивните избори кои се забележани во мисловната мапа.

Заклучок: клучни искази

Задачата на наставникот е да го заврши часот со сумирање на клучните искази за учениците. Тие можат директно да се изразат, или да се прикажат како лајт-мотив во повеќе искази. Наставникот ги забележува клучните зборови на табла за да го поддржи сумирањето.

1. Во овој час, учениците *направија избори* додека зборуваа за избори.
2. Учениците *направија различни избори*, од различни причини (еве некои примери):
  - лично искуство;
  - вредности;
  - пол;
  - грижа за другите, одговорност;
  - човекови права
  - ...
3. Изборите на учениците покажуваат дека тие се различни личности. Изборите ни кажуваат кои се тие, кој е *нивниот идентитет*.

Лекција 2

Поглед во минатото: кои избори ме направија личноста што сум?

Кои избори имаа најголем ефект во мојот живот?

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Автобиографската перспектива.
Крајна цел на учењето	Нашите избори и изборите на другите имаат одлучувачки ефект на нашите животи.
Задачи на учениците	Учениците размислуваат кои избори имале голем ефект во нивниот живот.
Материјали и извори	Материјал за ученици 1.1. Табли, ленти хартија (А6), маркери во различни бои, лепило или самолеплива лента.
Метод	Самостојна работа. Пленарна сесија.
Временски буџет	1. Учениците размислуваат кои избори ги промениле нивните животи - 15 мин. 2. Учениците ги споделуваат нивните одговори - 10 мин. 3. Учениците дискутираат и размислуваат за нивните одговори – 15 мин.

Информационо поле

Изборите го обликуваат нашиот идентитет до одреден степен. На овој час учениците се навраќаат на нивните животи порано. На следниот час ја менуваат перспективата и гледаат во иднината. Клучното прашање останува исто – како ги обликуваме нашите животи, и животите на другите со избирањето?

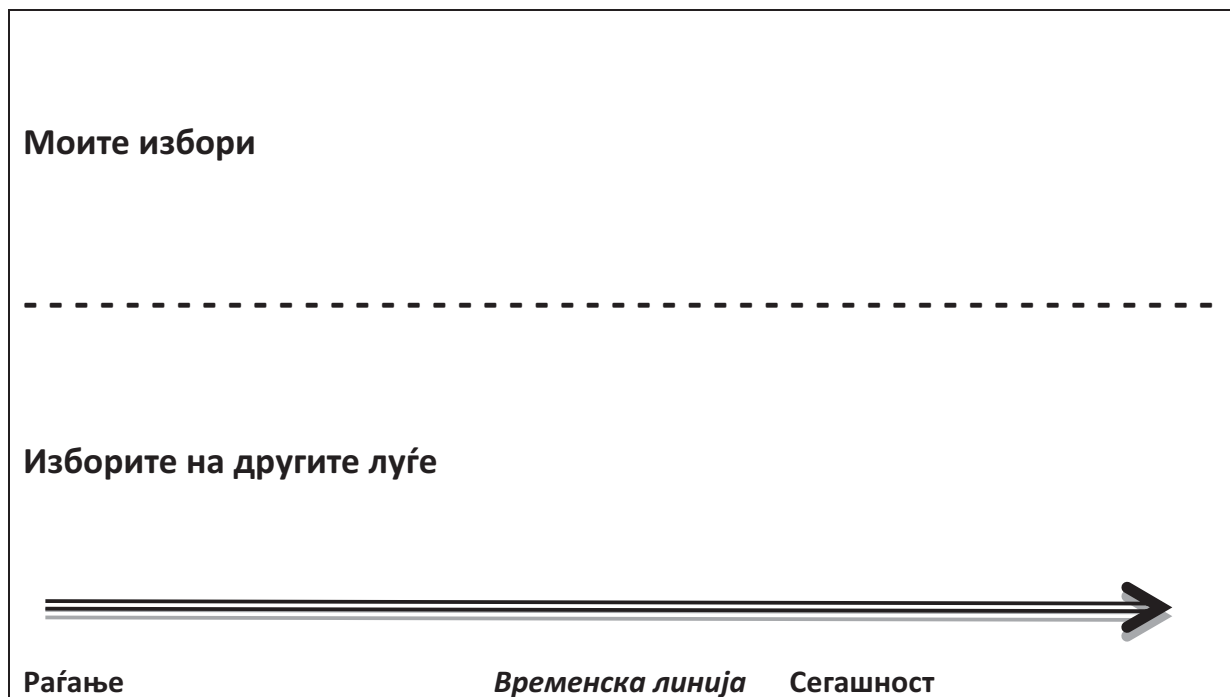
Во овој час учениците прво се осврнуваат на нивните биографии во контекст на ова клучно прашање.

Потоа ги споделуваат и споредуваат размислите во пленарната сесија.

Опис на лекцијата

Подготовки

Пред да почне часот наставникот прикачува табла со маркер на ѕидот или големата табла и го црта дијаграмот од материјалот за ученици 1.1.

1. Учениците размислуваат за изборите кои влијаеле на нивниот живот

Наставникот ја претставува задачата

Наставникот ја претставува клучната задача на овој час. Големата верзија на печатениот материјал која е на таблата служи како преглед. Наставникот потсетува на предходниот час: учениците ги направија своите избори а самата оваа активност им даде слика на нивните различни личности. На часот се усвојува поинаква перспектива: каков ефект имале изборите на нашите идентитети и нашиот развој во животот? И кој ги направил овие избори? Ние самите, или другите луѓе?

Табелата нацртана на таблата е иста како таа во материјалите кои ги добиваат учениците. Во горната половина, учениците ги забележуваат изборите кои тие самите ги направиле, а во долната половина оние кои ги направиле други луѓе. Временската линија која оди одлево надесно го покрива животниот тек од раѓањето до сегашноста. Вака учениците можат да покажат кога одреден избор влијаел на нивниот идентитет.

Учениците ја усвојуваат автобиографската перспектива

Учениците ги добиваат копиите од материјалите за ученици 1.1 и работат самостојно (10-15 минути). Размислуваат на нивните искуства од автобиографска перспектива. Тие се експерти за самите себеси. Бидејќи ова е од интимна природа, темата и информацијата се многу важни за секој ученик, бидејќи тие одлучуваат што ќе споделат со класот во следната фаза од часот.

2. Споредба на искуствата на учениците

Вовед во задачата

Наставникот го претставува следниот чекор. Сега учениците можат да ги споделат нивните откритија. Секој ученик добива две парчиња А6 хартија и маркери (некои може по потреба да се заеднички). На секое парче хартија може да се запише само една информација – еден избор – бидејќи лентите треба да се поврзат со другите белешки на учениците.

Наставникот пишува години во временската линија, почнувајќи со годината на раѓање на најстариот ученик, а завршувајќи со сегашноста.

Сега учениците бираат една или две точки од автобиографските моменти, користејќи ги следните критериуми:

- Кој избор имал посебно голем ефект врз мојот идентитет?
- Која информација би ја прикажал/а на часот?

Учениците треба да истакнат кој го направил изборот („јас“, „мајка“, „пријател“ ...) и кога бил направен, но не треба да ги пишуваат нивните имиња.

Учениците создаваат општо истражување на клучните избори

По барање на наставникот, учениците пополнуваат едно или два листа хартија и ги ставаат на клупата со текстот надолу. Потоа група од четири ученици ги собира и ги носи на таблата.

Учениците се собираат во полукруг околу таблата, ако е потребно во два реда. Еден ученик од групата им ги чита записите на учениците. Еден член на групата предлага каде да се стават на таблата. Ако има повторувања, записот важи и за другите; Овие записи се бројат, количината се запишува и се вградува текстот на таблата за да се истакне важноста. Групата соработува со класот, за сите ученици да учествуваат во правењето на заедничките записи.

3. Учениците дискутираат и размислуваат за нивните откритија

Барање на повторувачки и битни елементи

Материјалот е нов за сите, така што содржината многу тешко може да се предвиди. Доста често на учениците не им треба насочување на почетокот и веднаш даваат коментари.

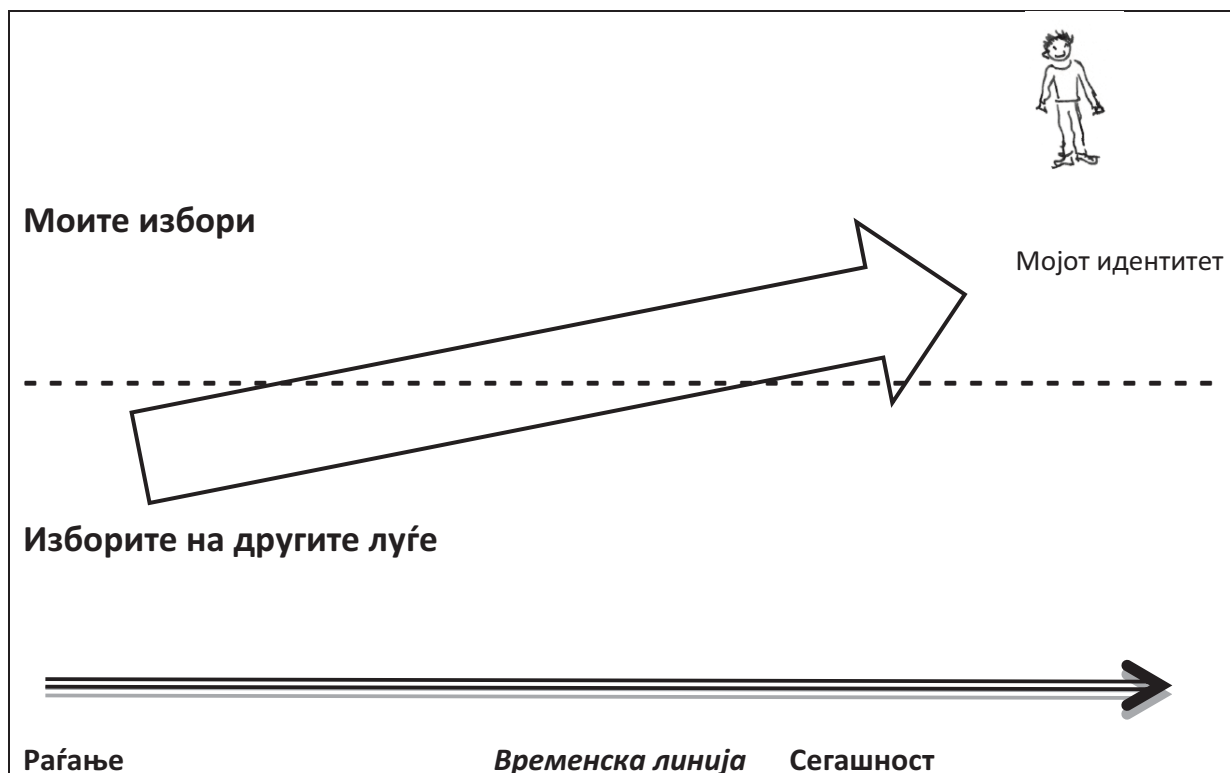
Ако е потребно наставникот истакнува дека следниот чекор е идентификувањето на повторувачките елементи или детали.

Многу веројатно е дека ќе се појават овие повторувачки елементи:

Адолесценција – зголемување на автономија: Во раното детство, другите прават избори (родители, семејство, наставници, доктори). Како што растеме, самите правиме повеќе избори. Затоа може да има групи на записи на таблата, а тие можат да се истакнат со симбол – стрелка која покажува нагоре – симболизирајќи го преминот кон повеќе автономија и лична одговорност како што растеме. Некој ученик може да ја нацрта стрелката на табла. (види подолу).

„Јас го должам моето постоење на родителите“: ова е почетната точка во нашите биографии, заедничка за сите нас. Елементарно е колку што е очигледно. Нашите корени се во нашето семејство.

Разноликост и плурализам: Можеби и нема повторувачки елемент. Ова укажува на феноменот плурализам – ние се разликуваме во развитокот, и нашите избори не прават различни личности.

Како што растат децата, им се зголемува автономноста за избирање.

Лекција 3

Поглед во иднината: три избори кои ги обликуваат нашите идни животи

Слободата се состои во способноста да се избере – или да не се избере

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на времето.

Стручно оспособување	Правење избори, поставување приоритети
Крајна цел на учењето	Човечките права ни даваат можности како да ги обликуваме нашите идни животи – ние одлучуваме дали да ги искористиме.
Задачи на учениците	Учениците размислуваат за клучните избори кои ќе влијаат на нивните идни животи.
Материјали и извори	Материјал за ученици 1.2 Табла, маркери.
Метод	Самостојна работа со печатен материјал. Пленарна сесија.
Временски буџет	1. Вовед во темата и задачата. – 10 мин. 2. Учениците размислуваат за клучните избори - 10 мин. 3. Презентација и размисли – 20 мин.

Информационо поле

„Кој ќе биде мојот партнер?“ – „Дали сакаме да имаме деца?“ – „Која работа да ја изберам?“

На овој час учениците ќе зборуваат за нивните избори. Со тоа, тие ќе ја променат перспективата од минатото кон иднината. Во предходниот час тие гледаа во минатото, занимавајќи се со прашањето кои избори (и чии) влијаеле на нивниот живот и го обликувале нивниот идентитет во детството и адолесценцијата. На овој час тие ќе гледаат во иднината. Тие ќе ги прават клучните избори – за партнерството, семејството и професијата – избори кои ќе имаат најголем ефект на нивната личност.

Учениците ќе станат свесни за проблемот со полот: Традиционалната улога на жените беше да изберат партнерство и семејство – без професија, а мажите се концентрираа на нивната улога на заработувачи (професија) и партнерството, со намалена одговорност за семејниот живот. Денес младите жени интензивно го практикуваат своето право на образование, со намера за избирање на професија. Затоа додека жените се обидуваат да најдат начин да ги балансираат сите три опции – професија, партнерство и семејство – многу, но не сите, мажи продолжуваат да ги заземаат традиционалните улоги.

Опис на лекцијата

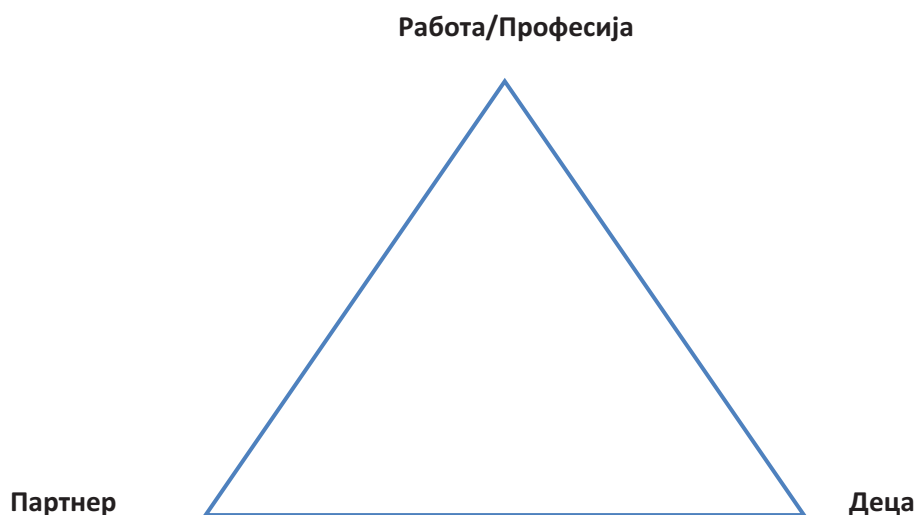
1. Вовед во темата и задачата

Наставникот ги вклучува учениците (индуктивен пристап)

Наставникот го почнува часот со поставување на прашање кое секој ученик го одговара, а е многу директно: зошто одиш во средно училиште?

Учениците, машки и женски, сигурно ќе одговорат дека сакаат да одберат професија. Тие исто така сакаат да продолжат со понатамошно образование, како што се универзитетските студии.

Наставникот дава збор на неколку ученика додека не се создаде јасна слика. Тогаш тој/таа ги сумира одговорите на учениците цртајќи го дијаграмот од материјалот за ученици 1.2 на таблата и додавајќи го првиот избор – работа.

Наставникот објаснува дека ова е еден избор на кој учениците му дале најголем приоритет и јасно е колку тој им е битен за нивните идентитети. Со тоа тие ги практикуваат човековите права – слободата да се прават општи избори, и слободата да се одбере професија. Учениците можеби ќе посочат дека слободата ни е ограничена со тешкиот пристап кон некои работни места, на пример јака конкуренција или невработеност. Во оваа тема не треба да се навлегува, бидејќи ќе се обработува во следната лекција.

Наставникот ги напоменува другите клучни избори: дали сакам да живеам со партнер и ако да, кој ќе ми биде партнерот? (Или веќе сум го направил/а тој избор?) И дали сакам, или сакаме да имаме деца? Наставникот ги додава поимите „Партнер“ и „Деца“ на дијаграмот кој треба да е како во мат. за ученици 1.2.

Наставникот објаснува дека мораме да ги одговориме овие прашања вака или онака. Можеме да одбереме да ги комбинираме сите три опции, или само две а да изоставиме една опција. Ние ќе имаме сосема поинакви животи, во зависност од изборите кои ги правиме или не ги правиме. Ние ги практикуваме човековите права, но исто така имаме одговорност за нашите животи и животите на другите луѓе (нашите партнери,нашите деца).

Наставникот ја претставува задачата

Наставникот го дели материјалот за ученици 1.2. Ги потсетува учениците на човековите права кои ги овозможуваат можностите за избор на работа, живот со партнерот и имање деца (мат. за ученици 1.2, дел 1) Задачата на учениците е да размислат за нивните избори, и да ги запишат одлуките во матрицата во 2-риот дел од материјалот.

Ако сакаат, учениците можат да ги споредат нивните избори со тие на нивните родители. Овие информации не се споделуваат на часот, туку ќе останат анонимни.

2. Учениците размислуваат за нивните клучни избори

Учениците самостојно работат во тишина. Наставникот не треба да гледа во ниеден материјал, бидејќи кога се занимава со вакви деликатни работи дискрецијата е многу важна.

Наставникот ја подготвува следната фаза. Ја поставува таблата со маркер. Учениците не треба да гледаат што пишува на неа. На таблата е прикажана модификувана верзија на матрицата во материјалот за ученици 1.2.

Текстот може да се скрати со букви, бидејќи учениците ја знаат матрицата. Следната легенда е доволна:

Работа – **П**артнерство – **Д**еца

Опции за нашата инина		Женски	Машки
Сите три	П + Д + Р		
Две од три	П + Д		
	П + Р		
	Р + Д		
Едно од три	П		
	Р		
	Д		

Наставникот го дава маркерот на учениците

3. Презентација и размислување

Учениците ги прикажуваат своите избори

Наставникот објаснува како учениците можат да ги впишат нивните избори дискретно. Потоа секој ученик доаѓа до таблата и го впишува неговиот избор со само еден симбол (1).

Женските и машки ученици користат посебни колони.

Учениците еден по еден излегуваат и ги впишуваат нивните избори. Кога ќе завршат, два ученика ги бројат симболите во секое поле и пресметуваат.

Учениците коментираат и дискутираат за резултатите

Резултатот тешко може да се предвиди. Интересно е да се види колку од младите мажи и жени планираат да ги комбинираат трите опции, а колку две, и кои две.

„Партнер+Работа“: Традиционалниот машки модел „хранител + домаќинка“. Учениците треба да се свесни за последиците ако двата партнери го направат овој избор. Ова е моделот „ДПБД“ (два прихода, без деца).

„Работа+Деца“: Не толку веројатен избор, бидејќи подразбира самохрано родителство, но како што знаат учениците голем број на семејства се со еден родител – не по избор туку преку развод или смрт.

„Партнер+Деца“: Традиционалниот женски модел ако е во текот на целиот живот. Многу млади мајки а помал број на млади татковци привремено ја прифаќаат оваа опција додека децата се многу мали. Се подразбира дека ќе се вратат на работните места што е можно поскоро.

„Работа+Партнер+Деца“: Учениците знаат дека оваа опција е предизвик. Дали има разлика во изборите на секој пол? Се претпоставува дека повеќе млади жени отколку мажи ќе ја изберат оваа опција. Ако е така, тогаш кои се причините за тоа? Наставникот не треба да ги притиска учениците, ако не им се зборува за причината за нивните избори. Како и да е, тој може да напомене дека ова е пример како индивидуалните избори можат да влијаат на општеството како целина: ако многу луѓе изберат да немаат деца стапката на раѓање ќе опадне. Не треба да се создава морален притисок, но учениците треба да се свесни за долгорочниот ефект на нивните индивидуални избори (види го додатокот подолу).

Имајќи ги овие можни начини на размислување предвид, наставникот ги чека резултатите, а потоа одговара и по потреба импровизира. Предходното размислување за часот и неговата евалуација потоа помагаат во развивање на капацитет и самодоверба за импровизација.

Додаток

Проблемите како намалување на стапката на раѓање, престареноста или намалувачките населенија ги загрижуваат многу од индустријализираните и развиените земји, како што се Кина, Германија, и Италија. Можат да настанат сериозни проблеми во економијата и пензискиот систем. Учениците можат да ја истражат ситуацијата во нивната држава со статистички податоци. Можат да анализираат и оценуваат решенија.

Лекција 4

Која работа ми одговара?

Мојот критериум при бирањето работа

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Идентификување, балансирање и приоритизирање на критериумите при правењето одлука.
Крајна цел на учењето	Клучните критериуми за бирање на работа се, „Која работа одговара на моите интереси и квалитети?“
Задачи на учениците	Учениците бираат или одбиваат работа и ги објаснуваат нивните избори.
Материјали и извори	Материјал за ученици 1.3. Материјали за наставници 1.2 (исечени во форма на картони за работа, со околу 10 картони повеќе од бројот на ученици).
Метод	Самостојна работа со печатен материјал. Пленарна сесија.
Временски буџет	1. Учениците прифаќаат или одбиваат понуда за работа – 20 мин.
	2. Учениците ги споделуваат нивните критериуми при бирањето на работа – 20 мин.

Информационо поле

Во лекцијата 1.3, учениците ги обработуваат трите клучни прашања кој ќе имаат голем ефект на нивните идни животи – правењето избори за нивната работа, партнерство, и семејство (родителство). На овој час учениците подлабоко ќе ги истражуваат критериумите за еден од овие избори – бирањето работа .

Два критериуми се од огромна важност: која работа ме интересира? Која работа можам најдобро да ја правам?

Важноста на овие прашања е очигледна, но има толку тешкотии при нивното одговарање, а посебно на второто. Потребна е конкретна информација; се предлага проектот за набљудување на работно место, со што учениците би го надминале овој проблем.

Опис на лекцијата

1. Учениците прифаќаат или одбиваат понуда за работа

Наставникот ја претставува темата

Наставникот ја претставува темата со осврнување на триаголникот со клучните избори кој е на таблата. На предходниот час учениците дискутираа за комплексноста при правењето на трите избори – работа, партнерство и семејство.

На овој час учениците ќе се концентрираат на еден од трите избори – нивните идни професии.

Наставникот објаснува дека како за почеток учениците треба да замислат дека им се нуди работа. Наставникот ќе им ги покаже нивните понуди на картони за работа. Тие слободно можат да одлучат дали ќе ја прифатат понудата или не.

Наставникот го претставува методот – едноставна симулација на пазарот на труд

Наставникот го поделива материјалот за ученици 1.3 и ги замолува учениците да ја пополнат првата линија: дали веќе имаат работа по нивен избор, или дали го направиле својот избор? Ако не, тие чекаат на следниот чекор.

Наставникот ги објаснува правилата. Кога учениците ќе ја добијат понудата, тие одлучуваат дали да ја прифатат или не. Причините ги забележуваат на материјалите.

Тие можат да бараат друга работа. Можат меѓусебно да се менуваат, или да ги заменат картоните со тие што се на катедрата на наставникот. Ги впишуваат сите понуди кои им се понудени, и даваат причини зошто ги прифаќаат или одбиваат.

Ако најдат работа што ја сакаат, тогаш го задржуваат картонот. Ако само го остават без да земат друг картон, тогаш тие се невработени.

Пред да почне симулацијата на пазарот на труд, учениците треба да имаат јасна слика за правилата и нивните улоги.

Наставникот дели картон на секој ученик. Многу од нив веројатно ќе протестираат и сакаат веднаш да се ослободат од понудите за работа. Ако е потребно наставникот ќе ги потсети на на нивната задача – да забележат зошто не ја сакаат одредената работа на материјалите.

Учениците учествуваат во симулацијата на пазарот на труд – бараат работа

Штом на учениците им се поделени картоните за работа, тие се препуштени самите на себе. Наставникот набљудува колку ученици ќе ги прифатат своите работи, и ги потсетува да направат белешки пред да ги заменат работите.

2. Учениците ги споделуваат нивните критериуми при бирањето работа

Учениците ги препознаваат клучните критериуми за избор на работа

Учениците се седнати кружно или правоаголно за да се поддржи комуникацијата.

Наставникот бара да кренат раце. Кој ја прифатил понудата за работа? А кој не?

Во вториот чекор, наставникот им вели на учениците да формираат групи од четири до шест ученика и да ги споделат критериумите. Нивната задача е да направат список на три клучни критериуми за кои сите се согласуваат.

По пет минути, говорниците на групите ги прикажуваат резултатите а друг член на групата ги забележува на табла. Точките кои ги прават групите се соодветно забележани за да се нагласи нивната важност. Резултатот може да изгледа вака:

Која работа ми одговара? Критериуми при бирањето работа

Лични интереси

Квалификации – работни услови

Добар приход

Работно време

Флексибилност

Работна сигурност

...

Учениците ги препознаваат клучните критериуми при избор на работа

Ако групите постојано споменувале одредени критериуми при бирањето работа, учениците размислуваат дали критериумите се посебно важни. Тие ги споделуваат мислењата и образложуваат.

Од една страна, учениците можат да ги следат нивните лични убедувања, така што тие не мора да се согласат. На пример, на некој ученик побитен ќе му биде добриот приход, додека пак на друг побитно ќе му биде флексибилното работно време и слободните викенди. Сепак наставникот треба да им нагласи една точка на учениците.

Сите ние не сакаме да бидеме невработени, затоа работната сигурност често е најголемиот приоритет. Но развивањето на бизниси е многу непредвидливо и учениците секаде ќе наидуваат на конкуренција. Учениците мора да изберат работа, или барем категорија (право, доктор по медицина) кога ќе завршат училиште и ќе аплицираат за овие работи откако ќе завршат со студиите или обуката. Никој не може да предвиди какви ќе бидат неговите можности за четири или пет години.

Затоа учениците треба да имаат два критериума:

1. Што ме интересира, и во што би уживал правејќи го?
2. Во што сум добар? Кои се моите квалитети? Што најдобро правам кога се соочувам со конкуренција?

Наставникот им дава време на учениците да размислат на ова и да одговорат.

Учениците го проблематизираат применувањето на овие критериуми

Кога ќе размислуваат како да ги применат овие критериуми при бирањето работа, учениците веројатно ќе станат свесни за тешкотиите кои постојат. Второто прашање погоре се одговара полесно. Со помош на родителите, пријателите и наставниците тие можат да ги запознаат нивните квалитети и компетенции.

Првото прашање содржи повеќе проблеми, бидејќи на учениците им е потребна информација за условите на работата и професионалниот развој. Наставниците не се професионални експерти за кариери, така што учениците мораат сами да бараат информации. Сега тие воочуваат дека слободата на избор и градењето на идентитет се навистина напорна работа.

Во многу земји, училиштата ги поддржуваат учениците преку шеми за посета на работното место. Овој модел е предложен како додаток кој учениците, родителите и бизнис менаџерите би го ценеле и поддржиле.

Додаток: проект за набљудување на работно место

Проблеми со кои се соочуваат учениците, и како можат проектите за набљудување на работно место да помогнат

Учениците знаат колку изборот на погодна работа е битен за нивниот иден живот. Тие разбираат кои критериуми се најбитни кога се прави избор, но исто така сфаќаат дека без да ја имаат најновата информација не можат да пресудат која работа одговара на нивните квалитети, компетенции и интереси. Проектот за посета на работното место на учениците им овозможува да се информираат по тоа прашање.

Задача на учениците

Учениците истражуваат за работа која ги задоволува нивните критериуми. Потоа поминуваат неколку работни денови со професионалец. Тие гледаат што тој/таа прави и со кого соработува. Му прават интервју на партнерот според прашалник (види материјал за ученици 1.4). Ако е возможно, извршуваат задачи за да добијат искуство од прва рака (како на пр. пракса). Училишниот распоред се менува со работните часови на работата. На пр. ако одреден хирург почнува со работа во 6 часот, ученикот треба да е покрај него во операционата сала (на пр. да дознае дали може да поднесе да ја гледа операцијата).

Потоа учениците пишуваат извештај според прашалникот. Извештајот може да се предаде и оценува со што учениците би се мотивирале да ја извршуваат задачата правилно. Препорачливо е учениците да прават забелешки секој ден и да го пишуваат извештајот во текот на неделата наместо подоцна како вежба за ефикасно управување со времето.

Извештајот треба да е направен систематски а не како личен дневник, за учениците да се концентрираат на клучните критериуми за нивниот избор на работа.

Учениците треба сами да си ги најдат работните партнери, со поддршка од од родителите, семејството и пријателите. Најдобро е да не ги посетуваат родителите и роднините на работното место.

Поддршка од училиштето и наставниците

Учениците ја имаат главната улога и се одговорни за резултатот. Училиштето ја нуди можноста, го поставува распоредот, ги авторизира проектите и ги расчистува легалните работи (согласност од надлежното министерство, осигурување). Во почетната фаза училиштата ги контактираат родителите кои имаат битна улога (види подолу).

На нивно барање, учениците можат да добијат писмо за овластување кога се пријавуваат за проект за посета на работно место. Кога ќе заврши проектот директорот на училиштето пишува писмо за благодарум на сите партнери кои ги примиле учениците.

Ако е возможно наставникот треба да ги посетува учениците за време на проектот. За време на целиот проект, тој мора да е достапен на телефон за да реагира брзо во итни случаи.

Последователна работа

Препорачуваме да се прават извештаите за да се истакне нивната важност. Наставникот треба да ги зема извештаите со почит бидејќи тие се лични документи. Тој/таа треба да сфати дека не бил/а присутен/на за време на проектите и интервјуата, така што учениците се експертите по ова прашање а не наставникот. Оценувањето треба да е концентрирано на клучните аспекти како што се јасност, кохеренција, грижа и потполност. Оваа задача е многу покорисна за учениците од каков било тест и наставникот треба да е подготвен да дава повисоки оценки од вообичаеното.

Учениците треба да ја имаат можноста да ги споделат своите искуства. За ова треба повеќе време од тоа што е предвидено за наставата по ОДГ или општествените науки. Корисен начин на работа е проект за посета на работно место во самото училиште. Ова е од посебен интерес за помладите ученици кои ќе го извршуваат проектот една година подоцна, како и за нивните родители. Работните партнери, локалниот печат и локалните бизнис-претставници, исто така, може да се поканат.

Поддршка од родителите

Најпрво родителите можат да ги поддржат учениците откривајќи кои се нивните квалитети и интереси. Родителите ги познаваат децата од раѓање и можат да се сеќаваат на нивниот развој од многу различна перспектива од онаа на професионалците во училиштето. Родителите воглавно ги поздравуваат ваквите проекти бидејќи ценат секој вид на поддршка за нивните деца при барањето работа. Од многу разбирлива причина родителите вообичаено ја пренагласуваат работната сигурност. Но поради економијата која брзо се менува, тие се помалку погодни за советници при планирањето на кариера.

Како да се најде работен партнер за учениците

Учениците вообичаено треба да најдат ментор за проектот за посета на работно место. Родителите и во некој случај други роднини и пријатели можат многу да помогнат со наоѓањето потенцијални партнери. Учениците не треба прерано да прават компромис ако потрагата е тешка. Тие бараат можност за пракса, а не работа. Ако не можат да најдат никој кој извршува одредена работа, на пр. телевизиски новинар тогаш компромисот би бил да се бара алтернатива во истата категорија, на пример новинар кој работи за весник.

Поддршка од локалните фирми и институции

Голем труд е за секој професионалец да се прими ученик во работната недела, така што тоа треба да се цени. Но многу работодавачи се заинтересирани за привлекување квалификувани и добро информирани апликанти за работа и од нивна перспектива ваквиот проект за нив е можност да ги тестираат учениците, а можеби и да им пристапат со некоја следна понуда.

Долгорочни резултати за учењето на учениците

Искуството покажало дека ваквиот проект помага за учениците да добијат посериозен и позрел пристап кон последните години на училиште. Тие стануваат свесни за нивните интереси и повеќе ги ценат предметите кои се поврзани со нивната иднина после училиштето. Исто така прави разлика ако некој надвор од училиштето им рекол дека „правописот и ракописот се навистина битни“. Исто така учениците имаат наградувачко и восхитувачко искуство кога ќе видат дека веќе можат да са справат со многу од задачите во професионалниот свет.

Учениците можеби ќе се вратат во училиштата со јасен одговор. Можеби сега знаат која ќе биде нивната работа, и можат да ги преземат следните чекори во планирањето на нивните студии или професионална обука по завршувањето. Од друга страна, ако проектот покажал дека тие мораат да бараат поинаква работа, ова исто така е многу битен чекор напред бидејќи ќе се ослободат од некои илузии и ќе се прашаат попрецизно која работа би им одговарала.

Информација за планови за посета на работно место

Обединетото Кралство: www.prospects.ac.uk

Баден – Виртемберг, Германија: www.schule-bw.de/schularten/gymnasium/bogy

Материјали за наставници 1.1: Цитати за изборите и идентитетот

Со изборите и делата во нашиот живот, ние ја создаваме личноста која сме и лицата кои ги носиме.
Кенет Патон
Одлуката е ризик кој е вкоренет во храброста да се биде слободен.
Паул Тилих
Се што сега правиш е нешто што си избрал да го правиш. Некои луѓе не сакаат да веруваат во тоа. Но ако имаш над дваесет и една година, сам си го правиш животот. За да си го смениш животот, мора да си ги смениш приоритетите.
Џон К. Максвел
Јас верувам дека само ние сме одговорни за нашите избори и мора да ги прифатиме последиците од секое дело, збор и мисла во нашиот живот.
Елизабет Kubler-Ros
Ако сакате нешто да биде кажано, обратете се кај маж. Ако сакате нешто да биде направено, обратете се кај жена.
Маргарет Тачер
Слободата, земајќи го зборот во конкретна смисла, се состои во способноста да се избира.
Симон Веј
Најголемите услови се способни за најголемите пороци, но и најголемите доблести.
Рене Декарт
Главното нешто што историјата може да нè научи е дека човечките дејствувања имаат последици и дека некои избори, штом ги направиш не можат да се поништат. Тие ја исклучуваат можноста да се прават други избори, а оттаму ги одредуваат идните настани.
Герда Лернер
Моќта да се избере меѓу добро и лошо е во сечиј дофат.
Ориген
Своето „Јас“ не е нешто веќе готово, туку нешто во постојано формирање преку изборот на дејствување.
Џон Дјуи
Она што жените допрва треба да го научат е дека никој не ти дава моќ. Мораш да ја земеш.
Розен Бар
Кога бирам меѓу две зла, секогаш сакам да го пробам тоа што го немам пробано досега.
Меј Вест

Жените и мачките прават како што сакаат, а мажите и кучињата треба да се опуштат и навикнат на тоа.

Роберт А. Хајнлајн

Мораш да ја вежбаш интуицијата – мораш да му веруваш на гласчето во тебе кое ти кажува точно што да речеш, што да одлучиш.

Ингрид Бергман

Еден брод плови на исток

адруг на запад

од исти ветрови кои дуваат,

не е бурата што бие,

туку едрата се тие

патот што го покажуваат.

Како што морските ветрови

се бранови временски

дур' ја пловиме животната тура,

за целтасе слуша

само нашата душа

а ни едно затишје ил' бура.

Ела Вилер Вилкокс (препев од англиски: Драган Петровски)

www.wisdomquotes.com

Материјали за наставници 1.2: картони за работа

Државен службеник (општинска администрација)	Автор на реклами	Ветеринарен хирург
Архитект	Моден фотограф	Наставник во основно училиште
Механички инженер	Водоинсталатерски раководител	Банкар
Доктор во здравствена установа	Менаџер на ресторан за брза храна.	Библиотекар во јавна библиотека
Професионалец за ИТ продажба	Полицаец	Правник

Туристички водич	Продавач	Медицинска сестра
Економист	Картограф	Фризер/ка
Танчер/ка	Новинар во весник	Продавач на книги
Метеоролог	Психотерапевт	Воздушен пилот
Хигиеничар	Возач на автобус	Електричар

Извор: www.prospects.ac.uk

Тема 1.3: Основни информации за наставниците

Конструктивистичкиот концепт за идентитет

Конструктивизмот кој е поврзан со концептот на идентитет значи дека го обликуваме нашиот идентитет со изборите и одлуките кои ги правиме. Конструктивизмот ја истакнува активната улога на индивидуата и укажува на елементот на учење. Ние правиме грешки во животот и исто така стануваме свесни за грешките во изборите кои сме ги направиле. Ние можеби можеме да поништиме некои избори (да ги деконструираме) и исправиме, но некои избори се неповратни. Најпосле, времето можеме да го потрошиме само еднаш во животот. Конструктивизмот ја поврзува динамиката на правењето избори со резултатот – нашиот идентитет, кој станува статичен и стабилен до одреден степен.

Овој дел се концентрира на активната улога која ја имаме во обликувањето на нашите идентитети и обликувањето на туѓите идентитети, каде што имаме пасивна улога. Секако дека развојот на идентитет е многу покомплексен и зависи од многу други фактори (варијабли) кои ни ја одредуваат или ограничуваат можноста да ги обликуваме нашите животи и идентитети. Тие фактори се потеклото, класата, полот, економските/културолошките услови и природната средина.

Постојат две причини зошто овој дел се концентрира на конструктивистичката димензија на обликување на нашиот идентитет преку изборите. Прво, овој пристап го поврзува идентитетот

со човековите права. Повеќето избори е чин на слободата. Второ, учениците најдобро го разбираат овој пристап бидејќи одговара на нивното искуство и прашањата кои самите си ги поставуваат.

Не само што концептот за идентитет е покомплексен одколку што изгледа во овој дел, туку истото важи и за концептот на избори. Дијаграмот погоре го опишува дидактичкиот пристап на овој дел: учениците ги воочуваат врските меѓу двата комплексни концепти, но ниеден од концептите во целост.

ТЕМА 2

ОДГОВОРНОСТ

За средно образование

Учество, преземање одговорност

Слободата носи одговорност

“Quidquid agis, prudenter agas, et respice finem.”

[Што и да правиш, прави го мудро и мисли на последиците.]

Латинска поговорка од непознат автор

2.1 Ќе ризикуваш да изгубиш пријател – или да прекршиш правило?

Секаде се соочуваме со дилеми

2.2 и 2.3 Што би правел/а?

Носиме одговорност за нашите одлуки

2.3 Кои вредности мора да ги имаме сите?

Преземање одговорност во заедница базирана на човекови права

ТЕМА 2

Одговорност

Учествување, преземање одговорност

Вовед за наставници

Преземање одговорност – перспектива која влијае на сè

Ние постојано донесуваме одлуки, големи и мали. Што ќе ручаме денес? Дали да одам со автомобилот, или автобус? За која партија ќе гласам? Што сакам да работам по завшувањето на образование?

Со секоја одлука што ја носиме, ние одбираме одредени опции а одбиваме други. Без разлика дали сме свесни или не, нашите одлуки влијаат на другите. Што и да одлучиме може да се стави во прашање, бидејќи има алтернативи кои сме можеле да ги одбереме.

Преземањето одговорност значи да се размислат овие алтернативи и последиците од нашите одлуки. Во овој контекст, преземањето одговорност е перспектива која влијае на сè што правиме во животот – во нашата лична сфера, односите и врските со нашето семејство, пријатели, колеги и заедницата како целина.

Преземањето одговорност – човеково право и предизвик

Кога донесуваме одлуки го користиме човековото право на слобода. Слободата носи одговорност, но ние можеме и мораме сами да одлучиме кои принципи и начела да ги следиме. Слободата значи дека сме сами во таа одлука, и затоа преземањето одговорност може да биде многу тешко. До одреден степен, има вештини кои можат да се научат и учениците ќе го прават токму тоа во оваа тема.

Учениците ќе комуницираат едни со други за нешта за кои во пракса мораме самите да одлучиме – да пробаме да ги сфатиме дилемите со различна комплексност, избирањето и одредувањето на приоритети.

Конструктивистички концепт за одговорноста

Преземањето одговорност најдобро се учи и разбира во конкретни ситуации кои бараат донесување на одлука. Во овој поглед, дилемите се посебно интересни бидејќи тие бараат внимателно размислување за последиците на една одлука.

Во едно отворено, секуларно и плуралистичко општество ние не можеме да сфатиме здраво за готово дека постојат правила на кои секој веднаш ќе се согласи – но за стабилноста на заедницата ваквите правила се многу битни. Ние затоа мораме да комуницираме и да преговараеме за основните принципи кои ги делиме со преземањето одговорност.

Преземањето одговорност е предизвик и постојан процес на учење: во овој поглед оваа тема усвојува конструктивистички концепт за одговорноста.

Замки во учењето за одговорност – и како да се избегнат

Постојат две замки во учењето за одговорност – апстрактно морализирање и индоктринација

Морализирањето значи зборување за тоа „да се биде добар граѓанин“ без обраќање на конкретен проблем. Учениците ја добиваат пораката дека преземањето одговорност е прашање на „дали сакаш или не?“ Тие не сфаќаат колку тешка може да е оваа задача и колку е битно да се искажуваат причините за донесување одлука.

Замката на индоктринацијата се однесува на наставниците кои се обидуваат да воведат одредена група на вредности. Тие немаат овластување за тоа и кои вредности и да ги одбрале, тие можат да се доведат во прашање и деконструираат.

За да се избегнат овие замки оваа тема е базирана на клучна задача која на учениците им ја дава можноста сами да носат одлуки. Наставникот е нивен тренер и олеснувач.

Учениците дискутираат за тоа како да решаваат дилеми. Случаите кои се обработуваат се однесуваат на секојдневното искуство на учениците, што на учениците им ја дава улогата на експерти.

Подготовка за темата

Препорачуваме наставникот да ја извршува истата задача како учениците (види материјали за ученици 2.1-2.4 и материјали за наставници 2.1 – 2.3). На овој начин наставникот ќе стане свесен за можностите за учење и тешкотиите на неговите ученици. Самиот резултат – одлуката како да се реши дилема – не е „точный“ одговор, бидејќи постојат субјективни избори за кои учениците може, а не мора да се согласат.

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во втората тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции што ги поддржуваат учениците во втората тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат оваа матрица како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Оваа матрица им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите, бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, анализа, рефлексивна употреба на медиумите и одговорност
- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини. Во овјо случај наставникот бира и комбинира повеќе теми.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
2 Одговорност	Разбирање на проблеми со дилеми Анализирање последици од одлука Одредување приоритети и осмислување	Внимателно разгледување и размислување Споделување на причини и критериуми за една одлука	Донесување одлуки со нецелосна информација Свесност на ризикот од неуспех	Менување на перспективите Признавање на интересите и правата на други Заедница базирана на човекови права
1 Идентитет	Разбирање на ефектот од нашите избори врз другите			Менување на перспективите
4 Конфликт	Дилема за одржливоста	Преговарачки стратегии	Решавање на конфликти	
6 Влада и политика	Политика – процес на решавање проблеми и конфликти			
7 Еднаквост	Ценење на културолошката димензија на демократијата		Рамнотежа на правата на мнозинството и малцинството	Заемно признавање

ТЕМА 2: Учество, преземање одговорност

Слободата носи одговорност

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 Ќе ризикуваш да изгубиш пријател – или да прекршиш правило?	Компетенции за донесување политички одлуки и делување: избирање и давање причини. Ние сме одговорни за изборите кои ги правиме во секојдневниот живот. Концепти за дилема и одговорност.	Учениците размислуваат за изборите кои ги прават во секојдневни ситуации со дилема и ги споделуваат нивните причини.	Материјал за наставници 2.1 и 2.2 Материјал за ученици 2.1 и 2.2.	Пленарна дискусија, предавање, работа во групи.
Лекција 2 и 3 Што би правел/а?	Компетенции за одлучување и делување: справување со дилеми. Правиме различни избори кога решаваме дилеми. Со тоа го практикуваме нашето човеково право на слобода.	Учениците дискутираат за зададени случаи со дилеми и се осврнуваат на нивните лични искуства.	Материјал за ученици 2.1-2.4 Материјал за наставници 2.2. Табли, маркери.	Работа во групи.
Лекција 2 и 3 Што би правел/а?	Преземањето одговорност подразбира решавање дилеми, собирање информации, мислење на последиците, одредување приоритети, донесување одлуки.	Учениците дискутираат за зададени случаи со дилеми и се осврнуваат на нивните лични искуства.	Материјал за ученици 2.1-2.4 Табли, маркери.	Работа во групи.
Лекција 4 Кои вредности мора да ги имаме сите?	Пресудување: размислување за критериумите и вредностите. Демократското општество зависи од заедничка група на вредности. Човековите права се група на вредности со кои сите се согласуваме.	Учениците одбираат случаи со дилеми, известуваат за нивните одлуки, споредуваат и дискутираат за нивните приоритети.	Материјал за наставници 2.2 Табли (подготвени од претходната лекција), маркери. Материјал за ученици 2.5; алтернатива е УДЧП, Член 1 на табла или проектор.	Дискусија за заедничко планирање. Презентации. Дискусија.

Лекција 1

Ќе ризикуваш да изгубиш пријател – или да прекршиш правило?

Секаде се соочуваме со дилеми

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на времето.

Стручно оспособување	Компетентност во донесување политички одлуки и делување: избирање и осмислување
Крајна цел на учењето	Ние сме одговорни за изборите кои ги правиме во секојдневниот живот. Концепти за дилема и одговорност.
Задачи на учениците	Учениците размислуваат за изборите кои ги прават во секојдневни ситуации со дилема и ги споделуваат причините.
Материјали и извори	Материјал за наставници 2.1 и 2.2. Материјал за ученици 2.1 и 2.2 .
Метод	Пленарна дискусија, предавање, работа во групи.
Временски буџет	1. Учениците се справуваат со секојдневна дилема – 10 мин. 2. Учениците се запознаени со алатката за анализа на дилеми – 20 мин. 3. Учениците ги споделуваат одлуките во училишниот тест за дилеми – 10 мин.

Информационо поле

Оваа лекција ги запознава учениците со важноста и потребата за преземање одговорност. Тие во една пробна ситуација ќе ја применат алатката за размислување на одлуките при преземање одговорност, и ќе се запознаат со клучниот концепт на дилемата.

Сите ученици се активно вклучени преку овој индуктивен пристап. За неколку минути сите ученици во класот размислуваат на тоа како да решат дилема која им е позната од искуството во училиштето.

На првиот час се работи клучната тема – соочување со дилеми, избирање, размислување на приоритетите поврзани со изборите. Наместо да се додаваат уште тематика, следните часови се посветени на решавање на дилеми. Како и сите теми во овој прирачник, и оваа тема го следи дидактичкиот принцип на темелно работење на одбрана тематика – „Прави помалку, ама прави го добро“. Причината за бирањето помалку и испуштањето доста е непотребното искуство. Најдобрите резултати се добиваат од интензитетот или трудот на учење, а не од опширното обработување на тематика.

Опис на лекцијата

Фаза 1: Учениците размислуваат за нивните избори во секојдневни ситуации

Материјали за наставници 2.1

Наставникот го најавува почетокот на новата тема и како вовед го изнесува следниот случај.

Замислете ја следната ситуација. Во вашиот клас се прави писмен тест по историја. Вие сте еден/на од најдобрите ученици по историја во класот и дури и вие мислите дека тестот е доста тежок.

Вашиот/та другар/ка е зад вас и со шепотење ви вели да му/ѝ го покажете тестот. Знаете дека препишувањето е забрането и можете двајцата да бидете казнети.

Што би правеле? Ќе ризикувате да изгубите другар/ка или да прекршите правило?

Наставникот ја запишува дилемата – темата на овој час – на таблата.

Тој таа/ објаснува дека одговорот мора да биде со да или не – нема алтернатива или компромисно решение, ниту пак учениците смеат да комуницираат а потоа да кренат рака. Учениците гласаат а наставникот ги забележува резултатите на таблата.

Потоа следи дискусија. Учениците ги образложуваат причините, и по некоја минута наставникот ги сумира точките на таблата. Можеме да очекуваме аргументи како што се следните:

Би ризикувал да изгубиш другар/ка – или да прекршиш правило?	
Да (глас x)	Не (глас y)
Добрите другари секогаш си помагаат.	Препишувањето не е фер за тие кои се држат до правилата.
И мене ќе ми треба помош од другар некој ден.	Ако препишуваме ризикувам самиот да сум казнет. Другарите не треба да го очекуваат тоа еден од друг.
Треба да си поаѓаме. Светот ќе биде ладно и непријателско место ако не се грижиме еден за друг.	Ризикот зависи од другарот/ката. Можам да разговарам со добар другар, и тој/таа ќе ја почитува мојата одлука.
...	...

Фаза 2: Учениците се запознаваат со алатката за анализа на дилеми

Материјали за ученици 2.1 и 2.2

Наставникот ги дели материјалите на учениците и ги запознава со концептот за дилемата (материјал 2.1) со кратко предавање. Аргументите кои учениците ги користат прикажуваат конфликт на лојалностите: или ќе бидам лојален на другарите кога ќе ми побараат помош, или ќе ги следам правилата бидејќи тие овозможуваат еднаква шанса за сите на тестот. Причините кои учениците ги дале – или се очекува да ги дадат се однесуваат на вредности: моето разбирање на пријателството, лојалноста, волјата за помош на другите, постапувањето фер, почитта кон правилата и законите.

Сега се соочувам со ситуација во која ќе прекршам некои од овие вредности – или ќе изгубам другар/ка и ќе страда мојата репутација, или ќе ризикувам да бидам казнет и да имам грижа на совест бидејќи прекршив правило кое го поддржувам. Ваквата ситуација, каде што може да бирав што да погрешам, наместо да правиш сè правилно – се вика дилема. Овој пример е типичен за многу дилеми:

- Ниеден компромис не евозможен. Мораш да си одредиш приоритети.
- Временскиот притисок те приморува да реагираш веднаш и затоа не можеш внимателно да размислиш за одлуката.
- Одлуката не можеш подоцна да ја смениш, така што резултатот е неповратен.
- Преземаш одговорност – ти и другите морате да се справите со последиците.

Во нашите секојдневни животи, како и во донесувањето политички одлуки, многу често се соочуваме со дилеми. Справувањето со нив е тешко бидејќи проблемите се често комплицирани, и мораме да делуваме под временски притисок.

Сепак, решавањето дилеми и размислувањето за нашата одговорност е вештина која до одреден степен се учи, а процесот се одвива бавно. Посветуваме неколку часа на размислувањето на дилеми кои во вистински ситуации мораат да се решат веднаш.

Материјалот за ученици 2.2 нуди алатка која помага во решавањето дилеми. Учениците ја имаат задачата да ја применат оваа алатка на проблемот со училишниот тест. Со дискутирање од околу 5 до 10 мин., учениците треба да изберат меѓу едно до три прашања кои тие ги сметаат за релевантни и корисни, и внимателно да ги разгледаат. Тие треба да донесат одлука и да ги споделат причините во пленарната сесија која следи. Работата е во групи од тројца или четворица.

Фаза 3: Учениците ги споделуваат одлуките за дилемата со тестот

Во заклучната пленарна сесија говорниците на групите ги претставуваат нивните одлуки и приоритетите кои ги следеле. Наставникот претседава со сесијата и обрнува посебно внимание на изборот на прашања и критериумите на учениците.

Како заклучок за овој час, наставникот дава коментар укажувајќи им на учениците на нивните заеднички или поинакви приоритети. Со мислењето на приоритетите кои ги довеле до одлука учениците преземаат одговорност.

Лекција 2 и 3

Што би правел/а?

Ние преземаме одговорност за нашите одлуки

<p>Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.</p> <p>Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.</p> <p>Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.</p> <p>Задачата на учениците, заедно со методот го формираат главниот елемент на процесот на учење.</p> <p>Списокот на материјали е во корист на подготовката за час.</p> <p>Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.</p>	
Стручно оспособување	Компетентност во одлучување и делување: справување со дилеми
Крајна цел на учењето	Правиме различни избори кога се справуваме со дилеми. Со тоа ние го практикуваме човековото право на слобода. Преземањето одговорност вклучува справување со дилеми: собирање информации, размислување на последиците, одредување приоритети, одлучување.
Задачи на учениците	Учениците дискутираат за зададени случаи со дилема и се осврнуваат на нивните лични искуства.
Материјали и извори	Материјал за наставници 2.2. Материјал за ученици 2.1 -2.4. Табли, маркери.
Метод	Работа во групи
Временски буџет	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наставникот ја претставува клучната задача на оваа тема. – 10 мин. 2. Клучна задача: учениците дискутираат за дилемите – 70 мин.

Информационо поле

Преземањето одговорност во секуларните демократски општества има конструктивистичка димензија: ние мораме да дознаеме како да преземеме одговорност во дадена ситуација. Преземањето одговорност во дилеми и под притисок е тешко, но е нешто што може да се развие.

Клучната задача на оваа тема е со таа цел. Учениците дискутираат за проблемите и изборите на приоритети во ситуации со дилема. Преземањето одговорност е конкретна работа и затоа учениците се справуваат со четири дилематски проблеми кои се различни по содржина (види материјал за ученици 2.3): преземање одговорност за нешто што некој друг требало да се погрижи, конфликт на лојалноста кон наставник и другар/ка, конфликта на лојалноста кон пријател и обврската да се почитува законот, одлучување дали да се поддржи проект без да се биде целосно информиран.

Учениците ги подготвуваат презентациите по нивен избор, во кои се концентрираат на нивните причини (види мат. за ученици 2.4). Како поддршка за овие презентации наставникот ја подготвува таблата според печатениот материјал, со адаптиран изглед (види материјал за наставници 2.2) Опширните задачи од проектен тип на наставникот му ја даваат можноста да ги процени развивањата на компетенции на учениците (види фаза 3 подолу).

Опис на лекцијата

1. Наставникот ја претставува клучната задача на темата

Целта на оваа вежба е да се анализираат начините на решавање дилеми и критериумите кои се користат. Во вистинскиот живот често мораме да правиме одлуки во секунди и можеби ќе жалиме подоцна во животот ако тие се неповратни. Во политиката, процесите на донесување одлука често се дилеми – со спротиставени цели.

Во оваа клучна задача, учениците можат да го учат комплексниот процес на одлучување со забавено темпо и да размислуваат за одговорноста која ја земаат кога ја решаваат дилемата на еден начин или друг.

Тие треба да ги запишат одлуките и причините на материјалот за ученици 2.4. Ако не можат да се согласат за една одлука во рамките на групата, треба да се запишат и претстават двата погледи.

Учениците прават групи од четири до шест ученици. Назначуваат раководител на групата, презентер и пишувач кој му помага на презентерот. Тие ги дискутираат четирите дилеми од материјалот за ученици 2.3 со бирање прашања и критериуми од помошните алатки (мат. за ученици 2.2). Групите можат да имаат понатамошни дискусии за дилеми од лично искуство или политиката.

2. Клучна задача: учениците дискутираат за дилемите

Учениците работат во групи. Тие се одговорни за нивната работа, вклучувајќи одлуки за паузи, домашни задачи, истражување за материјали итн..

3. Активности на наставникот

Наставникот ги надгледува учениците. Додека учениците работат наставникот може да го процени нивното ниво на развој на компетентноста – соработка/тимска работа, организација на времето, разбирањето на дилеми, ниво на размислување, анализа и политичко расудување.

Тој/таа не им помага на учениците освен ако не побараат: во тие случаи наставникот не треба да даде решение, туку да им помогне да најдат адекватен пристап.

Подготовка за лекција 4

- Наставникот подготвува шест табели за презентација (види материјал за наставници 2.2). Секоја табела е на посебен лист. Наставникот ги впишува насловите на случаите со дилема и алтернативните решенија.
- Наставникот ги надгледува учениците и ги прашува како се справуваат со задачата. Ако на учениците им е тешко или сметаат дека задачата е над нивниот капацитет, наставникот треба да зборува за овие проблеми во фазата за размислување. (лекција 4, фаза 3)

Лекција 4

Кои вредности мора да ги имаме сите?

Преземање одговорност во заедница базирана на човекови права

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Расудување: размислување за критериумите и вредностите.
Крајна цел на учењето	Демократската заедница зависи од заедничките вредности. Човековите права ни даваат вредности со кои сите можеме да се согласиме.
Задачи на учениците	Учениците бираат случаи со дилеми, известуваат за нивните одлуки, споредуваат и дискутираат за приоритетите.
Материјали и извори	Материјал за наставници 2.2. Хартиени табли (подготвени од предходниот час), маркери Материјал за ученици 2.5; алтернатива е Член 1 од Универзалната декларација за човекови права на таблата или проектор.
Метод	Дискусија со заедничко планирање, презентации, дискусија
Временски буџет	1. Одлучување со заедничко планирање – 10 мин. 2. Презентации и дискусија – 15 мин. 3. Размислување за темата 15 мин.

Информационо поле

Клучната задача им овозможува на учениците да создадат многу материјал и веројатно е дека тоа ќе биде многу повеќе одколку што може да се дискутира на еден час. Затоа мора да се направи избор. Учениците треба да учествуваат во оваа одлука, бидејќи проблемот и одговорноста се нивни исто колку и на наставникот. Брзото одлучување заштедува време за другите делови од лекцијата.

Како и да е, ако учениците не сметаат дека некои делови од нивната работа треба да се дел од дискусијата, тогаш нивните забелешки имаат приоритет. За да се избегне разочарување меѓу учениците, важно е да разберат дека повеќе ќе научат од темелна дискусија за помалку избрани делови одколку да чујат кратки искази за сè што дискутирале. Класот мора да ги реши дилемите како што се: времето, јавното внимание и ограничените извори – не само во организацијата на часот, туку и во вистинскиот живот. Цензурирањето и создавањето на агенда се голема потреба, како и практикување на моќта (види ја 9-тата тема за поопширен опфат на ова прашање)

Ова е одлична можност за учење на организација на часот – учење во духот на демократијата и човековите права. Што поскоро учениците одберат на што да се концентрираат тоа подобро, но никој не смее да се чувствува занемарен. Учениците мораат да направат баланс помеѓу ефикасноста и фер правилата на учествување. На крајот ќе одлучи мнозинството (види ја тема 8 за проблемот при надгласувањето на малцинствата)

Во крајната фаза на размислување, предложуваме да се концентрира на два клучни проблема кои секогаш ги има при преземањето одговорност во отворените општества: дилемите на комплексност и стабилност (види материјали за наставници 2.3, модули за предавање бр. 2 и 3).

Дилемата на комплексност се однесува на дознавањето дека преземањето одговорност е тешка задача и овие тешкотии се зголемуваат колку што нашите социјални системи стануваат покомплексни. Ако учениците го нагласат ова искуство, наставникот треба да ја одбере оваа тема. На учениците можеби ќе им треба охрабрување да го прифатат ризикот за неуспех, но секако не треба да избегнуваат да донесат одлуки.

Дилемата на стабилност се однесува на фактот што кога одлучуваме, препуштени сме самите на себе и не треба да сфатиме здраво за готово дека сите се придржуваме до истите вредности. До кој степен е потребен ваквиот договор, и како тоа да се постигне? Човековите права нудат вредности кои се врзани со принципот за почит кон човечкото достоинство, а тоа е прифатено во сите големи религии. Затоа оваа лекција е важна лекција од образованието за човекови права (ОЧП).

Опис на лекцијата

Подготовка

Наставникот ги поставил табелите за презентација во училницата пред часот.

Фаза 1: Одлучување за заедничко планирање

Наставникот претседава со првата фаза од овој час. Тој/таа се приближува до секоја од четирите табли со случаите со дилема и се осврнува на двете алтернативни опции. Учениците гласаат за една од опциите со кревање на рака, а наставникот ги запишува резултатите на таблата.

Групите кои размислувале за нивното лично искуство даваат извештај за проблемот и ја презентираат одлуката на учениците. Тие ги поставуваат нивните додатни табли.

Наставникот истакнува дека учениците ќе немаат доволно време да дискутираат подетално за сите одлуки и затоа треба да бираат со кревање на рака. Ако учениците се согласуваат, не треба понатамошни дискусии.

Ако учениците имаат тешкотии во избирањето на проблеми, наставникот треба да предложи еден или два. Критериумите за изборот на проблеми може да се:

- дискусија за проблем кој учениците го сметаат за посебно интересен
- едногласна одлука – дали учениците имаат исти вредности и приоритети?
- контроверзна одлука – дали учениците се согласуваат за одредени вредности и приоритети?
- претпочитање на лични искуства од учениците

Критериумите кои ќе важат зависат од избирањата кои се забележани на таблите.

Фаза 2: Презентации и дискусија

Презентерите стануваат и ги објаснуваат причините за одлуката на групата. Вториот член од групата помага за презентацијат со запишување на белешки на таблата.

Упатувани од наставникот, учениците ги споредуваат нивните критериуми и дискутираат за нивните избори. Наставникот претседава со дискусијата.

Резултатот од дискусијата не може да се предвиди. Учениците можеби ќе се согласат за принципите на преземање одговорност во дадена ситуација, а можеби и нема. Долната третина од хартиената табла може да се искористи така што таму ќе се запише резултатот од дискусијата.

Фаза 3: Размислување

Наставникот одбира еден од следните проблеми врз основа на зборувањето и забелешките кон учениците за време на клучната задача. Заедничкото одлучување не би било пригодно, бидејќи наставникот ќе треба да ги објаснува опциите со долго предавање.

Прва опција: дилемата на комплексност

Учениците размислуваат за тешкотиите при преземањето одговорност

Пленарната сесија почнува со фаза на повратна информација. Што помина добро, што беше тешко?

Можеме да очекуваме учениците да забележат дека преземањето одговорност е тешко и долготрајно. Целта да се разберат последиците од тоа што го правиме – мисли на резултатот, (*respice finem*), често е невозможна.

Одговорот на наставникот кон оваа забелешка е совршено оправдан – но кои се алтернативите? Да се престане да се одлучува и презема одговорност? Да се инсистира на целосно информирање уште на почетокот? Секако дека животот ќе продолжи и ќе мораме да го прифатиме ризикот на правење грешки со нашите одлуки. Но свесноста за ризикот на нашиот неуспех и предизвикот на модерното општество (види материјал за наставници 2.3, модул за предавање бр. 2) прават значителна разлика. Затоа образованието и обуката од типот на претставените во оваа тема е многу битно.

Опција 2: Дилемата на стабилност

Учениците размислуваат за нивните искуства во однос на човековите права

Наставникот се осврнува на вредностите и приоритети за кои учениците се согласиле или не се согласиле во предходната дискусија, а тоа го поттикнува следното прашање?

⇒ Кои вредности ни се заеднички?

Ова е темата на овој час; наставникот ја запишува на таблата како наслов; може и да се закачи парче А3 хартија на сид.

Учениците ја прегледуваат нивната дискусија која беше забележана на хартиените табли.

Ова размислување води до понатамошни прашања:

⇒ За кои вредности не се согласуваме? Дали тие заемно се исклучуваат?

⇒ За кои вредности треба да се согласиме?

Наставникот објаснува зошто ова прашање е толку битно: Зависиме едни од други во преземањето одговорност во истата насока. Кои може да се насочувањата?

Учениците ќе знаат или сфаќаат дека нема религија или етичка филозофија која сите ја прифаќаме и никој нема да прифати вредности кои му се наметнуваат. Единствениот извор на вредности и правила за кои можеби ќе се согласиме се човековите права.

Наставникот упатува на Универзалната декларација за човекови права, Член 1

„Сите човечки суштества се родени слободни и еднакви по достоинство и права. Тие имаат разум и совест и треба меѓусебно да се однесуваат во духот на братството.“

Универзална декларација за човекови права (10 декември 1948) Член 1;

Целосниот текст е во материјалот за ученици 2.5.

Учениците го наоѓаат овој член во материјалот за ученици 2.5, или наставникот го презентира на час.

Само овој член може да не однесе многу далеку:

- Ние сме родени со човекови права; тие се неотуѓиви, никој не може да ни ги одземе.
- Ние сме слободни.
- Ние сме еднакви.

Наставникот демонстрира како треба да се чита ваков член – полека, збор по збор. Учениците продолжуваат:

- Ние имаме човечко достоинство: треба да се однесуваме меѓусебно со почит.
- Ние имаме сигурни права.
- Ние сме „дарувани со разум“: Можеме да мислиме самите за себе.
- Ние сме „дарувани со совест“: Можеме да сме одговорни.
- „Треба да се однесуваме меѓусебно во духот на братството“: треба да сме одговорни едни за други, што значи грижа за оние кои зависат од помошта од другите.

Наставникот истакнува дека човековите права немаат само вертикална димензија – односот меѓу авторитетот на државата и индивидуалниот граѓанин – туку имаат и хоризонтална димензија – односот меѓу индивидуалците како членови на заедницата. Ние имаме многу слобода и плурализам во општество базирано на човекови права, општество кое ни ја дава рамката на вредности за која можеме сите да се согласиме.

Можности за поопширно учење

Двете опции во фазата за размислување вреди да се дискутираат. Во додатокот од оваа тема може да се дискутира вториот клучен проблем.

Перспективата на одговорност може да се поврзе со секоја тема на овој прирачник. Видете го делот со упатувањата на почетокот на ова поглавје.

Материјали за наставници 2.1

Како да се користи алатката за анализа на дилеми

(материјал за ученици 2.2): пример за демонстрација

Упатствата се учениците треба да одберат неколку прашања и да размислуваат за нив внимателно. Затоа овој пример за демонстрација обработува некои одбрани прашања, но читателот слободно може да одбере поинаку или да ги одговори прашањата поинаку. Во оваа демонстрација методот е поважен од насоката на размислување. Ова е една причина зошто не се предложува ниедна одлука.

Случај број 4: Кои банани да ги купам? (материјал за ученици 2.3)

1. Соберете информација

Кој сè е вклучен?

Што сака/ат? (Нивните потреби, цели или интереси?)

Кој е вклучен?	Цели, интереси
Јас како потрошувач	Купување евтина храна. Купување квалитетна храна.
Супермаркет	Привлекување потрошувачи. Правење заработка.
Фер трговија	Поддржување на малите производители на банани.
Производители на банани	Заработувачка за поддршка на семејството. Продавање добри производи. Зголемување на производството.

Што е проблемот/дилемата?

Купување на поевтини банани	Купување на поскапи банани
Купувањето на поевтините банани ќе ми заштеди пари за други цели.	Купувањето на поскапи банани им помага на малите производители на банани.
Непомагањето на луѓе на кои им треба помош и до одреден степен зависат од моите одлуки, ми создава грижа на совест.	Купувањето скапа храна има граница.

Каква врска има овој случај со мене?

Јас сум директно вклучен во глобалниот пазар. Мојата одлука за тоа што да купам директно влијае на животот на другите.

Што не знаеме – што не разбираме?

Јас сум директно вклучен во глобалниот пазар. Мојата одлука за тоа што да купам директно влијае на животот на другите. Ние не се знаеме меѓусебно, но знаеме малку едни за други и сме поврзани со тоа што го правиме.

Не знам колку итно фармерите зависат од мојата помош. Можеби другите потрошувачи веќе купиле повеќе килограми од истите банани, но може да е и спротивното.

Колку е голем трудот за да се најде информацијата која недостасува?

Во секојдневни услови морам да се одлучам веднаш. Ми треба нешто за јадење и морам да одлучам без да имам целосна претстава; ова е правилото, не исклучокот.

2. Мисли на **последниците**.

Кои се алтернативните избори?

Каков ефект ќе има секој од изборите, и за кого...?

Алтернативни избори	Алтернатива 1 Купи ги евтините банани	Алтернатива 2 Купи ги скапите банани
Јас како потрошувач	Без разлика колку голем или мал ми е буџетот, нема да ја забележам разликата. Ако е потребно, можам да компензирам со штедење на еден хамбургер или чоколада. Ситуацијата може да е поинаква ако имам долг и морам да штедам секаде.	
Производител на банани	Нема поддршка.	Скромна поддршка, со значителен ефект (информација од Фер-трговијата)
Супермаркет	Немаме точни бројки, но можеме да претпоставиме дека супермаркетот заработува се додека купуваме банани – биле тоа евтини или од Фер-трговијата.	
Фер-трговија	Неуспех за Фер-трговијата.	Успех за Фер-трговијата.

3. Одреди си ги **приоритетите**

До кој степен ги разбираам последниците од мојата одлука?

Јас немам целосна претстава и не можам да се потрудам да ја дознаам – освен ако тоа не стане еден од моите главни приоритети. Затоа морам да решам дали ќе се потпрам на информацијата која ми ја даваат другите, во овој случај Фер-трговијата. Тие ми велат дека дури и најмалата донација значи многу за производителите на банани од земјите во развој.

Кои религиозни или морални принципи се битни за мене?

Ова прашање очигледно е од големо значење. Можеме да го одговориме како што сметаме дека е правилно.

Дали мојата одлука е неотповиклива („точка од која нема враќање“, или можам подоцна да ја исправам?

Ваквата одлука може да се прави многупати. Можам да направам еден избор денес, а спротивниот утре. Можам да размислувам за одлуката, но не можам да преправам одлука од минатото.

4. Донеси **одлука**.

Дали морам да се определам за една цел и да ја прекршам другата?

Да. Обично купуваш евтини или скапи банани, но не и двете. Компромисот – купување по малку од двете – воопшто не е убедлив.

Со оглед на околностите, што ми вели интуицијата? Со која одлука најмногу се идентификувам?

Во секојдневните услови, нашата интуиција е веројатно нашата најважна водилка и често е поверодостојна од долго размислување. Правиме така како што чувствуваме дека е најдобро. Оттаму, преземањето одговорност значи разбирање и понекогаш ревидирање што ни вели нашата интуиција.

Материјали за наставници 2.3

Слобода и одговорност – три модули за предавање

Ова е комплет на модули за предавање, кои се бираат во зависност од потребите за учење на учениците - во рамките на темата со четири лекции/предавања или опционалното продолжение на темата. Модулите се занимаваат со условите на преземање одговорност во нашите модерни општества:

Модул број 1: Учење за тоа како преземањето одговорност е невозможно без преземање ризици.

Модул број 2: Како да успееме да преземеме одговорност во модерни и сè покомплексни општества кои го бараат нашиот максимум?

Модул број 3: Стабилноста на демократските општества има културолошка димензија – заедничките вредности не можат да ни бидат наметнати - за нив мора да се согласиме.

1. Дилемата на ризик-одговорност

Слободното правење избори е човеково право, но оваа слобода носи одговорност. Мораме секогаш да сме свесни за последиците од нашите одлуки и делувања за нас и за другите, денес и во иднината, тука или каде било во светот. (Види го моделот на одржливост во материјалот за ученици 4.2).

Од друга страна, учиме како да преземаме одговорност само во услови на слобода, што значи и слобода да се грешат. На пример, младите луѓе сакаат да излегуваат навечер и во викенди, како што знаат и учениците. Нивните родители очекуваат тие да се вратат дома во одредено време, и младата личност има одговорност да го исполни ветувањето. Без слободата на движење и ризикување никој не може да научи како да презема одговорност.

2. Дилемата на комплексност-демократија

Во оваа тема учениците размислуваат за тоа како да преземаат одговорност во секојдневието. Често мораме да решаваме дилема за неколку секунди. Клучната задача (лекции 2 и 3) им овозможува на учениците да ги анализираат димензиите на одговорноста во забавено темпо, и со тоа тие ја тренираат нивната интуиција. Преземањето одговорност бара способност да се прегледаат комплексни ситуации за неколку секунди, а потоа интуитивно да се направи одлука која ќе трпи критичко размислување. Во нашето секојдневно искуство, тоа е „нормално“ и сите сме свесни на ризикот од правење грешки кога се соочуваме со тешки проблеми и временски притисок. Тренингот и искуството помагаат да се подобри интуицијата, но проблемот останува.

Комплексноста има различни квалитети на социјално или глобално ниво. На пример, често треба да одлучиме како да патуваме од А до Б, на пример од дома до училиште. Возењето со автомобил е најзгодната опција, а возењето со автобус или велосипед е подолго, да не ги споменуваме пак застоите, врнежите итн. Кој избор ќе го направиме? Нашиот критериум треба да се последиците од возењето за климатските промени. Но дали само мојот автомобил ќе направи разлика, посебно ако мал дел од луѓето одат со автобус и велосипед? Овој проблем е прекомплексен за една личност (види тема 4). Истото важи кога треба да

учествуваме во политички дебати за ваков проблем – дали правиме доволно, или вистинските работи за да се избегнат климатските промени?

Ова зголемување на комплексноста е типично во модерните општества. Тие се поврзани преку глобалните пазари и зависат меѓусебно преку начинот на кој се справуваат со глобалните проблеми како климатските промени. Справувањето со комплексност прави преземањето на одговорност да е потешко. Ова на еден начин е цената која ја плаќаме за зголемување на стандардот во модерните општества, заради постигнувањата во науката, технологијата и образованието.

Интуицијата повеќе не помага во преземањето одговорност за комплексни проблеми како што е климатската промена. Ни требаат совети од експерти. Во демократиите, граѓаните и политичарите кои мораат да се потпрат на експертите за да го разберат светот се во опасност да западнат во еден вид на модерна, пост-демократска олигархија, владеење на експерти кои граѓаните не можат да ги контролираат. Ова е дилемата на комплексност-демократија.

Демократијата се издига и паѓа со ветувањето дека секој заинтересиран граѓанин може да учествува во одлучувањето. За да се прави тоа одговорно потребни се образовани граѓани. Образованието е единствената шанса која ја имаме за да ја решиме дилемата на комплексност. Ширењето на образованието не само што стана движечка сила во зголемувањето на комплексноста на модерните општества, туку е и клучот за надминување на дилемата комплексност-демократија.

3. Дилемата на слобода-стабилност: слободата, плурализмот и нашата потреба да имаме одредени заеднички вредности

Член 18

Секој има право на слобода на мислење, совест и религија; ова право вклучува слобода да се смени религијата и верувањето и слобода, дали сам или во заедница со други и јавно или приватно, да ја манифестира религијата или верувањето преку поучување, практикување, обожување и церемонија.

Член 19

Секој има право на слобода на мислење и изразување; тоа право вклучува слобода на имање мислење без вмешување и барање, примање и давање информации и идеи преку кои било медиуми без разлика на границите.

Универзална декларација на човекови права (10-ти декември 1948); целиот текст е во материјалот за ученици 2.5

Индивидуите кои ги практикуваат овие права создаваат плурализам во многу форми (види тема 3). Еден ефект е тој дека луѓето припаѓаат на различни религиозни и вредносни системи – дури и повеќе ако се присутни имигрантски заедници. Модерните општества се секуларни и плуралистички – нивните членови развиваат индивидуални погледи и идентитети. (види тема 1). Одговорноста има конструктивистичка димензија.

Од друга страна, секое општество се потпира на вредности за кои сите членови се согласуваат. Демократијата подеднакво зависи од силна држава и поддржувачка политичка култура.

Ова е дилемата на слобода-стабилност: демократската и секуларна држава зависи од културолошки услови кои нејзините институции и авторитети не можат да ги создадат или наметнат. Колективно прифатените и ценети вредности, правила и цели не можат да се земат здраво за готово. Наместо тоа, граѓаните имаат одговорност да ги преговараат и дефинираат нивните вредности, правила и цели. Образованието, поточно ОДГ/ОЧП има клучна улога во решавањето на овој предизвик. Човековите права се можеби единствените правила и принципи кои можат да бидат универзално прифатени. (види ја 4-та лекција од оваа тема, која се концентрира на Член 1 од УДЧП). Човековите права го истакнуваат принципот на заемно признавање – златното правило – но не промовираат никакви религиозни верувања или етички и морални филозофии. Од оваа перспектива човековите права не само што се изворот на проблемот, туку и клучот за решението.

ТЕМА 3

РАЗНОЛИКОСТ И ПЛУРАЛИЗАМ

За средно образование

Согласување преку дисидентство?

Како да се согласиме за заедничкото добро?

**“La multitude qui ne se réduit pas à l’unité est confusion;
l’unité qui ne dépend pas de la multitude est tyrannie.”**

(Разноликоста која не може да се сведе на единство е збунетост;
единството кое не зависи од разноликоста е тиранија.)

Блез Паскал (1623-1662)

3.1 Кога би бил претседател...

Учениците ги одредуваат нивните политички приоритети

3.2 Кои цели сакаме да ги промовираме?

Учениците создаваат политички партии

3.3 Што е општото добро?

Согласување преку дисидентство

3.4 Учество во плуралистичка демократија

Учениците размислуваат за нивното искуство

Тема 3

Разноликост и плурализам

Согласување преку дисидентство?

Вовед за наставници

1. Врската помеѓу разноликоста, плурализмот и демократијата

Разноликост – некои примери

- Вработените и работодавците дискутираат за платите и работното време
- Родителите сакаат повеќе професори да се грижат за нивните деца. Лоби од плаќачи на данок сакаат даноците да бидат намалени.
- Докторите и непущачите сакаат комплетна забрана за пушење во барови и ресторани. Сопствениците и производителите на цигари промовираат слободно пушење секаде.
- Младината сака една празна зграда да се претвори во младински центар. Соседите во близина се плашат дека вревата навечер ќе биде преголема.

Концептот на разноликост се однесува на начините на кои луѓето се разликуваат – во нивните интереси, но и други работи: начин на живот, етничко потекло, верувања и вредности, социјален статус, пол, генерација, дијалект и регион (пр. урбан или рурален). Исто така, разноликоста се зголемува – како последица на социјалните и економските промени.

Дали разноликоста е проблем?

Според плуралистичките теории, одговорот е не. Во демократските системи, секој кој промовира индивидуални или групни интереси ги практикува човековите права – на пример, демонстрациите во јавност се практикување на слободата на изразување. Затоа плуралистичкиот концепт ја признава разноликоста – тоа е всушност нешто „нормално“, но поставува предизвик. Како да се усогласат различните интереси меѓу различни групи и индивидуалци? Кое е најдоброто решение на конфликтите и проблемите кои ги искажуваат тие? Ова е прашањето за општото добро.

Што е општото добро?

Според плуралистичките теории никој не знае што е општото добро пред да се направи јавна дискусија за тоа. Мораме да се согласиме за тоа што ни одговара најдобро. Општото добро е нешто за кое се преговара. Да ги разгледаме двата примери подолу:

- Работниците и работодавците мораат да се согласат со плата која на работниците им дава доволен животен стандард, а ги држи трошоците на работодавецот под контрола.
- Проблемот со младинскиот центар може да се реши со негово градење, но потоа поставување правила, со цел да се заштитат соседите од врева. Најдоброто решение мора да се најде преку дијалог и преговарање, а резултатот најчесто е компромис.

Затоа плурализмот е поврзан со конструктивистичкиот концепт за општо добро. Прво сите учесници ги искажуваат различните интереси, а потоа се бара решение кое сите ќе го прифатат. Затоа нема ништо „егоистичко“ во искажувањето на сопствените интереси. Напротив, тоа е дел од процесот, но никој не треба да очекува неговите интереси да се целосно исполнети. Конструктивистичкиот концепт истакнува дека има елемент на учење, следејќи го моделот на обиди и грешки. Праксата ќе покаже колку е добро решението, а тоа можеби ќе се смени или подобри – со нови дискусии и преговори.

На кој начин плурализмот е поврзан со демократијата?

Плурализмот е форма на натпревар. Играчите се натпреваруваат едни со други за да ги промовираат нивните интереси, а преговарањето вклучува способност и разум. Но овој тип на натпревар исто така осигурува дека ниеден играч нема да стане доминантен. Разноликоста и плурализмот создаваат структура на полиархија (владеење на многумина), која е социјалниот еквивалент на принципот на проверки и рамнотежи (checks and balances) во демократското уредување. Плурализмот се приближува до либерализмот со проширување на конкурентноста од економијата до општеството и политиката.

Како во плурализмот се решаваат конфликтите на интереси на мирен начин?

Разноликоста и плурализмот дозволуваат голем степен на дисидентство за интереси и проблеми („дисидентска сфера“). Ова може да функционира само ако има „согласувачка сфера“. Плурализмот бара од граѓаните да се согласат за одредени основни вредности и правила:

- Заемно признавање: другите играчи се гледаат како противници, но не како непријатели.
- Ненасилство: преговорите се одвиваат по мирен пат, а тоа е вербално и без користење на физичка сила.
- Прифаќање на компромис: сите играчи сфаќаат и прифаќаат дека може да се донесе одлука само преку компромис.
- Владеење на мнозинството: ако се гласа за одлука, мнозинството одлучува.
- Обид и грешка: ако условите се променат или некоја одлука е неправилна, се прават нови преговори.
- Праведност: одлуките мора да се складни со човековите права.

Критика за плуралистичкиот концепт

Критичарите истакнаа дека во плуралистичкиот модел моќта е во рацете на многумина, но поради разноликоста таа е нееднакво распределена. Затоа некои играчи имаат поголеми шанси во натпреварот на интереси од другите.

Овој аргумент ја истакнува составната тензија помеѓу слободата и еднаквоста – таа е составна што значи дека е неискоренлива за демократијата и човековите права. Плуралистите го промовираат либералното разбирање на компетенциската демократија, а критичарите инсистираат на рамноправно толкување на демократијата.

Во плуралистичкиот модел тензијата меѓу слободата и еднаквоста е јадрото на прашањата за општото добро. Слободата значи конкуренција, а конкуренцијата создава победници и

губитници т.е. нееднаквост. Затоа кога се одлучува за општото добро, играчите кои се вклучени мораат да помислат на потребите на послабите.

Дали има алтернатива на плурализмот?

Одбивањето на плурализмот подразбира препуштање на „апсолутистичкото искушение“. Властите го одредуваат општото добро, и кој не се согласува се прогласува за непријател. Комунистичките партии се пример за ова. Тие ја докажуваа апсолутната власт ослонувајќи се на тврдењето дека можат да го одредат општото добро со научни средства. Либералната и егалитарна демократија беше одбиена.

На крајот, алтернативата на плуралистичката демократија е форма на диктаторство. Ова се отсликува во забелешката на Винстон Черчил дека „демократијата е најлошата форма на владеење, со исклучок на сите други кои веќе беа пробани“. Плуралистичката демократија не е без ризици, но изгледа дека е најдобрата форма на власт која мирно се справува со разноликоста на нејзините членови.

2. Учество во демократија – што нуди оваа тема

Учениците мораат да научат дека учествуваат во плуралистичка демократија:

- Тие мораат да бидат слушнати ако сакаат нивните интереси и идеи да се земат предвид; учеството во демократија исто така значи учество во натпреварот на плурализмот.
- Учеството во демократија значи преговарање за општото добро.
- Учеството во демократија бара сите играчи да ги прифатат основните вредности на заемно признавање, ненасилство, волја за правење компромиси и владеење на мнозинството.

Оваа тема го користи пристапот на учење преку задачи. Учениците ја разбираат разноликоста од искуството во училиште и го разбираат плурализмот со тоа што се активни во процесот на преговарање за општото добро.

Лекција 1: Најпрво учениците треба да ги споделат идеите за прашањето – кои би биле нивните најголеми приоритети ако се претседател или шеф на владата во нивната земја? Учениците ќе увидат дека има разноликост во нивните мислења и идеи. Класот е модел за разноликоста во целото општество.

Лекција 2 и 3: почнува процесот на преговори. Учениците кои имаат исти погледи или пристапи формираат политички партии (другите типови на групи се изоставени во овој модел); другите можат да одберат да се сами. Учениците ги одредуваат нивните цели и приоритети и потоа преговараат. Можеби нема да најдат одлука или компромис за кој сите, или барем мнозинството ќе се согласат – како и во реалноста. Тие ќе ја увидат предноста на организациите како што се партиите наспроти индивидуалците во натпреварот на правење планови и решенија.

Лекција 4: Учениците размислуваат за нивното искуство и даваат повратна информација за целата тема.

Улогата на наставникот е тој да биде олеснувач. Учениците ја обработуваат темата со нивните активности. Се предлагаат неколку кратки упатства за клучните концепти од наставникот, со што тој/таа би го помогнал/а конструктивистичкото учење. Наставникот ги предава овие информации кога учениците се подготвени. Материјалите за ученици и материјалите за наставници ги содржат ресурсите и информациите.

Развивање на компетенции: упатувања до другите теми во оваа книга

Што покажува оваа табела

Насловот на овој прирачник, *Учество во демократијата* се концентрира на компетенциите на активниот граѓанин во демократијата. Матрицата го покажува потенцијалот за дополнување помеѓу темите во овој прирачник. Матрицата покажува кои компетенции се развиваат во 3-тата тема (засенчениот ред во табелата). Колоната која е со задебелена рамка ги покажува компетенциите за донесување политички одлуки и делување – таа е задебелена поради блиските врски со учеството во демократија. Редовите подолу ги означуваат врските со други теми во овој прирачник: кои компетенции што ги поддржуваат учениците во 3-тата тема се развиваат во овие теми?

Како може да се користи оваа матрица

Наставниците може да ја користат оваа матрица како алатка за правење план за часовите по ОДГ/ОЧП на различни начини.

- Оваа матрица им помага на наставниците кои имаат само неколку часа да ги посветат на ОДГ/ОЧП: Наставникот може да ја одбере само оваа тема и да ги изостави другите, бидејќи тој/таа знае дека некои од клучните компетенции до одреден степен се развиваат во оваа тема – на пример, правење избори, разбирање на плурализмот на идентитети, практикување на правата на слобода, одговорност при правењето избори кои влијаат на другите.
- Матрицата ги потсетува наставниците на потенцијалот за дополнување кој помага за учениците постојано да се обучуваат, во битни области и различни контексти кои се поврзани на многу начини.

Теми	Димензии на развојот на компетенции			Ставови и вредности
	Политичка анализа и расудување	Методи и вештини	Учество во демократија Донесување политички одлуки и делување	
3 Разноликост и плурализам	Препознавање области на ист интерес и конфликт Две димензии на политиката: решавање проблеми и борба за моќ	Зборување во јавност. Допадливост кај другите Управување со времето	Идентификување на политички приоритети и цели Преговарање и одлучување	Самодоверба, самопочит Волја за правење компромиси
6 Влада и политика	Политика – процес на решавање проблеми и конфликти Димензија на моќта во правењето на агенда			
4 Конфликт			Преговарање и одлучување	
5 Правила и закони			Согласување за рамка на правила	Заемно признавање

ТЕМА 3: Разноликост и плурализам – согласност преку дисидентство?

Како да се согласиме за заедничкото добро?

Тема на лекција	Стручно оспособување/цели на учење	Задачи на ученикот	Материјали и извори	Метод
Лекција 1 Кога би бил претседател...	<p>Одредување политички приоритети, делување на собири за јавна дискусија и одлучување, живеење со отворени ситуации на „конфузија“</p> <p>Правење избор и размислување за критериумите.</p> <p>Создавање матрица базирана на категории.</p> <p>Давање краток исказ и давање причини.</p> <p>Четири основни политички погледи: Либерален, социјал-демократски, конзервативен, зелен (еколошки).</p>	<p>Учениците ги дефинираат, претставуваат и споредуваат нивните политички приоритети.</p>	<p>А3 лист хартија</p> <p>Материјал за наставници 3А Материјал за ученици 3.1.</p> <p>Лента од хартија за секој ученик, по можност со маркер.</p>	<p>Презентација и анализа на политички изјави; индивидуална работа, пленарна дискусија.</p>
Лекција 2 Кои цели сакаме да ги промовираме?	<p>Преговарање. Балансирање на доследност до своите цели и признавањето на туѓите цели.</p> <p>Политичките партии ја создаваат потребната моќ за промовирање на политички цели. Тоа го прават со групирање и правење компромиси.</p>	<p>Учениците преговараат за заедничката агенда на политички приоритети.</p> <p>Тие ги претставуваат членовите на партијата на јавен настан.</p>	<p>Материјал за ученици 3.1-3.4.</p> <p>Материјал за наставници 3Б</p>	<p>Работа во групи, пленарни презентации, предавање.</p>

<p>Лекција 3</p> <p>Што е општото добро?</p>	<p>Учество: вештини на преговарање</p> <p>Анализа на цели за заеднички интерес.</p> <p>Политиката има две димензии: решение на проблемите и борбата за моќ.</p> <p>Компромисот е цената што се плаќа за поддршка и согласување.</p>	<p>Учениците преговараат за одлука.</p>	<p>А4 ленти хартија и маркери.</p> <p>Демонстрациони ленти за „дијамантска анализа“.</p>	<p>Игра за одлучување; индивидуални, групни и пленарни сесии.</p>
<p>Лекција 4</p> <p>Кои вредности мора да ги имаме сите?</p>	<p>Структурирање на резултатот од нечија работа.</p> <p>Давање кратки искази, повратна информација.</p> <p>Плурализмот овозможува фер и ефективно одлучување. „Согласност преку дисиденство“.</p> <p>Ги промовирам своите интереси со учеството во демократија.</p>	<p>Учениците размислуваат и дискутираат за нивното искуство и даваат повратна информација за целата тема.</p>	<p>Табли и маркери, примерок од материјал за ученици 2.5 (УДЧП) и 2.6 (ЕКЧП)</p>	<p>„Сид на тишината“</p> <p>Индивидуална работа, презентација и дискусија.</p> <p>„Блиц“ рунда.</p>

Лекција 1

Кога би бил претседател...

Учениците ги одредуваат нивните политички приоритети

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручното оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Учество: одредување политички приоритети, делување во ситуации на јавна дискусија и одлучување, живеење со отворени ситуации на „конфузија“. Судење: избирање, и размислување на критериумите. Анализа: создавање матрица базирана на категории. Методи и вештини: давање краток исказ и давање причини.
Крајна цел на учењето	Учениците се способни да ја одредат нивната позиција меѓу четирите основни политички погледи: либерален, социјал-демократски, конзервативен, зелен
Задачи на учениците	Учениците ги дефинираат, претставуваат и споредуваат нивните политички приоритети.
Материјали и извори	А3 хартија (прашалник за учениците). Материјал за наставници 3А Материјал за ученици 3.1. Лента хартија за секој ученик, пожелно со маркер.
Метод	Презентирање и анализирање на политички искази; индивидуална работа; пленарна дискусија.
Временски буџет	1. Учениците ги одредуваат политичките цели. – 25 мин.
	2. Учениците ги анализираат нивните одлуки.

Информационо поле

На првиот час учениците го доживуваат класот како микро-општество. Тие создаваат разноликост на индивидуални и политички погледи. Учениците сфаќаат дека таквата ситуација треба да биде појаснета. Ако секој од нив замисли дека тој/таа е политички лидер на државата и ги одреди своите приоритети, очигледно е дека мора да се направат некој избори.

Наставникот го овозможува овој процес, и тој што следи во другите часови. Ако учениците сериозно ги сфатат своите цели, ќе бидат заинтересирани за преговарање за одлука која не можат да ја прифатат.

Опис на лекцијата

Фаза 1: Учениците ги одредуваат политичките цели

Чекор 1.1: Подготовка

Учениците и наставникот седнуваат во круг со отворен простор на средината. Клучите се тргнати настрана; барем една клупа во секој агол може да се користи.

Учениците ја имаат опремата при рака за правење белешки.

Секој ученик добива лента хартија, пожелно со маркер.

Наставникот го има листот А3 при рака („Кога би бил претседател...“), види подолу.

Чекор 1.2: Учениците одлучуваат⁸

Наставникот објаснува дека ова е почетокот на нова тема. Учениците се запознаваат со темата преку активност со следната инструкција:

Замислете дека само што станавте претседател⁹ на државата.

Кога би бил претседател на нашата држава,
мојот најголем приоритет би бил...

Наставникот го поставува прашалникот во средината на кругот.

Кој би бил твојот најголем приоритет?

Довршете го овој исказ. Ова се неколку точки за размислување:

Можете да изберете да направите конкретна мерка за одеднаш да постигнете цел – или да го направите првиот чекор во постигнувањето долгорочна цел.

Која група, став или проблем најмногу ве загрижува?

⁸ Овој метод е варијанта на вежба 6.3, „Кога би бил магионичар“ во ОДГ/ОЧП, книга VI, *Предавање демократија*, во издание на Советот на Европа, Стразбург, 2008, стр. 59

⁹ Наставникот го користи официјалниот термин за шефот на државата во земјата.

Учениците размислуваат за овие прашања во тишина и ги пишуваат нивните одлуки на нивните ленти хартија. Тие не треба да ги споделуваат идеите бидејќи тоа ќе го направат во пленарната рунда.

Секој ученик треба да претстави само една одлука. Ако имаат повеќе опции, тие треба да ги запишат во белешките.

Чекор 1.3 Учениците ги претставуваат нивните одлуки

Учениците еден по еден ги претставуваат нивните одлуки. Тие го довршуваат исказот „Мојот најголем приоритет би бил...“ и ги кажуваат главните причини. Ја спуштаат лентата хартија во слободниот простор на подот.

Се очекува некои ученици да имаат слични идеи. Кога ова ќе се случи наставникот го истакнува тоа и предлага овие искази да се групираат. Лентите се собираат заедно и се дава соодветен наслов, како „Борба против сиромаштијата“, или „Подобрување на образованието“.

Наставникот ги охрабрува учениците да се придружат во структурирањето на информациите. Нема дискусија или коментари за одлуките се додека секој од учениците не зел збор.

Резултатот ќе биде неколку слични искази, а можеби и неколку единствени искази.

Фаза 2: Учениците ги анализираат своите одлуки

Чекор 2.1: Учениците ја опишуваат разноликоста на нивните избори

Наставникот го овозможува овој чекор со отворено прашање:

- Опишете го „политичкиот пејзаж“ што сте го создале.

Неколку ученици треба да одговорат. Тие можат да се осврнат на следното прашање; ако не, тоа го прави наставникот:

- Која е основната идеја која ги поврзува сличните идеи и од кои причини другите ученици одбрале друга положба?

Учениците ќе ја опишат структурата на разноликоста. Бидејќи се справуваат со можности за политичка одлука а не отворена размена на идеи, тие ќе станат свесни за потребата да се дојде до согласување – со прифаќање на некои предлози и отфрлање на други. Богатството на идеи е производ од многуте граѓани кои учествуваат во дискусија, ја практикуваат нивната слобода на мислење, став и изразување. Одлуката мора да се направи, но кој ќе ја направи?

Ако е потребно наставникот ги упатува учениците при ова согледување.

Чекор 2.2: Наставникот дава информации за основните политички погледи

Секој агол од училницата претставува еден од политичките погледи. Наставникот ги поделил информациите листови (заедно со исечоците од материјалите за наставници 3А) на клупите. Наставникот го претставува секој поглед, а еден ученик ги чита исказите на класот.

Наставникот предложува учениците да ги користат овие информации:

- Кој основен поглед одговара на нивниот политички исказ, или групираниот исказ, а кој не одговара?
- Дали се идентификуваат со некоја од позициите, или се некаде помеѓу? Дали би сакале да одредат нова позиција?

Наставникот ги дели материјалите за ученици 3.1 – распоредот на темата. Предизвикот за учениците е тие да ја најдат нивната позиција во „политичкиот пејзаж“. Политичките партии се важни медијатори меѓу различни интереси, вредности и приврзаности. Затоа учениците се поканети да направат партии со што ќе ги промовираат целите кои ги изнесоа на овој час. Наставникот додава дека учениците го практикуваат човековото право на политичко учествување. Имаат слобода да се придружат или да напуштат партија, да формираат нова или воопшто да не се занимаваат со партии. Распоредот создава процес на политичко одлучување – од политички цели во умувите на луѓето до привремен договор за општото добро.

Чекор 2.3: Учениците се здружуваат во новите партии

Учениците се здружуваат во нивните партии во последните минути на часот. Тие ги добиваат материјалите за ученици 3.2 и 3.3 како поддршка за нивната дискусија.

Наставникот зборува со учениците кои одбрале да не се придружат или формираат партија. Тие треба да разберат дека во таа состојба, како и во реалноста, партиите се појаките играчи и ќе го преземат водството. Ако тие сериозно ги сфатат своите цели, треба да покажат интерес за да ги овозможат во пракса. За ова да се случи неопходен е елементот на моќ. Партиите се способни да создадат ваков потенцијал за моќ. Затоа учениците треба да земат предвид една од следните опции:

- ако имате додатни опции, кои можеби се забележани предходно, размислете за приклучување на партија поради таквите цели.
- Зборувајте едни со други за да видите дали може да формирате партија.
- Чекајте за политичките изкази на партиите и потоа направете избор.

Лекција 2

Кои цели сакаме да ги промовираме?

Учениците создаваат политички партии

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Учество: Преговарање – баланс на доследноста до своите цели и признавањето на туѓите цели.
Крајна цел на учењето	Политичките партии ја создаваат потребната моќ за да се промовираат политичките цели. Тоа се прави со спојување на индивидуалните интереси а оттаму и правење компромиси.
Задачи на учениците	Учениците преговараат за заедничкиот распоред на политички приоритети. Тие ги претставуваат членовите на партијата на јавен настан.
Материјали и извори	Материјал за наставници ЗБ Материјал за ученици 3.1-3.4.
Метод	Работа во групи, пленарни презентации, предавање.
Временски буџет (Фази)	1. Учениците го одредуваат изгледот на нивните партии – 15 мин. 2. Јавен настан: партиите го презентираат нивниот изглед. – 10 мин. 3. Наставникот го претставува конструктивистичкиот концепт за заедничкото добро. – 5 мин. 4. Учениците дискутираат за преговарачките стратегии. – 10 мин.

Информационо поле

Поголемиот дел од часот е посветен на активностите на учениците и тие треба да ги завршат во ограничен период (види материјал за ученици 3.1).

Наставникот прави кратко предавање што дава нова перспектива за искуството на учениците. Наставникот се осврнува на доста работи кои се познати и ги претставува клучните концепти на оваа тема – разноликост, плурализам, општото добро.

Низ интеракцијата на конструктивистичкото учење, предавање и новата фаза на конструктивистичкото учење, овие концепти се значајни за учениците бидејќи им помагаат да ја разберат ситуацијата во која се.

Опис на лекцијата

Наставникот се осврнува на распоредот за лекцијата (материјал за ученици 3.1). Партиите ги заземаат позициите во „политичкиот пејзаж“ – буквално со седнување на местата и работење на нивниот имиџ. Јавниот настан помага за сите да ја одредат својата позиција – во соработка или конфронтација со други партии.

Фаза 1: Учениците го одредуваат изгледот и агендата на нивните партии

Чекор 1.1: Учениците ја одредуваат нивната позиција во „политичкиот пејзаж“

Учениците кои ги групирале политичките искази на предходниот час сега треба да одлучат каде е нивната позиција во политичкиот спектар. Тие ја означуваат позицијата со нивните клупи и столчиња. Таа може да е во некој агол, или каде било помеѓу. На овој начин просторот помеѓу партиите во доста буквална смисла покажува кои партии се поблиску или во опозиција. Колку се поблиски две партии, толку поголеми се шансите да направат коалиција за заеднички цели.

Учениците кои одбрале да не се дел од партија се собираат во средината на собата. Тие ги споделуваат нивните погледи. Ако сакаат наставникот може да им се придружи како модератор. Тој/таа не треба да ги убедува да се придружат во некоја партија, туку да ги слушне нивните прашања и приговори. Учениците одлучуваат дали и како да учествуваат, не наставникот.

Партиите треба да прифаќаат нови членови во секое време, како во реалноста. Учениците исто така имаат право да напуштат партија во секое време.

Чекор 2.2: Партиите го дефинираат нивниот изглед

Учениците го дефинираат изгледот на партиите според материјалот за ученици 3.2 и 3.3. Наставникот гледа и слуша, но не интервенира ако не побараат учениците, или ако има сериозни проблеми.

Фаза 2: Јавен настан – партиите го претставуваат нивниот изглед

Овој настан е за партиите, не за индивидуални ученици. Ова е заради ограничениот временски период. Партиите ги здружуваат индивидуалните ставови, со што би се намалила разноликоста и индивидуалните мислења.

Секоја партија има ист временски период – 2 до 3 минути, зависно од бројот на партиите. Наставникот го истакнува ограничениот временски период и строго го спроведува правилото од очигледни причини – да е фер за сите.

Како што е претставено во материјалот за наставници 3.2, говорниците треба да се приближат до учениците кои уште не избрале. Второ, тие можеби ќе пробаат да се натпреваруваат со другите партии. Можат да се служат со постери и флаери.

Сите ученици, без разлика дали се во партија или не, одлучуваат дали да се приклучат или напуштат партија после настанот.

Фаза 3: Наставникот дава информации за размислување: општото добро

Оваа информација која е кратко предавање поткрепено од материјалот за ученици 3.4 го збогатува искуството на учениците со клучните концепти за разноликост и плурализам. Со поврзувањето на предавањето со контекстот на искуството и интеракцијата која ја создале учениците, се создава интеракција меѓу конструктивистичкото учење и систематската инструкција.

Материјалите за наставници 3Б го содржат предлог-планот за предавањето.

Учениците можат да бараат понатамошно појаснување ако е потребно. Во спротивно не е потребна дискусија, бидејќи учениците можат да размислуваат за овие информации во понатамошното работење.

Фаза 4: Партиите ги подготвуваат нивните преговарачки стратегии

Наставникот упатува на распоредот (мат. за ученици 3.1). На следниот час партиите имаат можност да преговараат едни со други. Дали можат да формираат алијанса, коалиција? Се прави „тркалезна маса“ за сите партии и индивидуални ученици да имаат можност да преговараат за нивната идеја за општото добро. Во последната фаза на овој час учениците можат да ги подготват стратегиите за преговори.

- Кои цели ќе бидат приоритетни?
- На која партија/и сакаат да пристапат во првата рунда на билатерални разговори?
- Колку делегации ќе направи партијата?

Учениците ги продолжуваат интерните дискусии во нивните партии. Работат сами, освен ако не побараат помош од наставникот.

Лекција 3

Што е општото добро?

Согласност преку дисидентство

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Учество: Преговарачки вештини. Анализа: анализа на цели од заеднички интерес.
Крајна цел на учењето	Политиката има две димензии: решавање на проблеми и борба за моќ. Компромисот е цената која се плаќа за поддршка и договор.
Задачи на учениците	Учениците преговараат за одлука.
Материјали и извори	Ленти А4 хартија и маркери. Демонстрациски ленти за „дијамантска анализа“
Метод	Игра за одлучување; индивидуални, групни и пленарни сесии.
Временски буџет (Фази)	1. Учениците ги одредуваат нивните предлози – 10 мин.
	2. Учениците преговараат на тркалезната маса.

Информационо поле

Оваа тема го прикажува процесот на преговарање за цели кои се одредени од заедничкото убедување за општо добро. Во оваа лекција, учениците имаат задача да целат кон таа цел. Можеби ќе успеат, можеби не. Битен е трудот и искуството бидејќи тоа е всушност резултатот.

Наставникот продолжува со улогата на олеснувач. На пример, тој ги претставува моделите за преговарање но не коментира за содржината.

Во првата фаза треба да се обрне посебно внимание на учениците кои не се приклучиле кон ниедна партија.

Опис на лекцијата

Почеток: наставникот информира за распоредот

Наставникот се осврнува на распоредот (мат. за ученици 3.1) и ги потсетува учениците на нивната задача. Во овој час тие преговараат за политичката агенда. Кои цели ќе ги предложат?

Фаза 1: Учениците ги одредуваат нивните цели

Учениците одлучуваат кои цели да ги предложат. Партиите и индивидуите можат да дадат предлог. Ова дава предност на индивидуалните ученици; од друга страна, предлог од некоја партија има поголема шанса да биде изгласан.

Говорниците на групите или индивидуалците подготвуваат краток промотивен исказ.

Учениците ги забележуваат целите на хартија со маркер.

Фаза 2: Учениците преговараат на „тркалезна маса“

Наставникот инсистира на точно почнување. Учениците седат во круг на столчињата; ова не е најслично на метафората „тркалезна маса“ но е најдобро за комуникација. Партиите кои формирале коалиција седат едни до други.

Чекор 2.1: Учениците ги даваат нивните предлози

Наставникот ги отвора дискусиите и дава збор на секој од говорниците и индивидуални ученици. Наставникот бара од нив да известат за каков било договор кој го направиле и да дадат предлог за заедничка одлука. Тие го ставаат нивното парче хартија на подот.

Чекор 2.2: Учениците ги анализираат своите цели и ги истражуваат можностите за компромис и интеграција

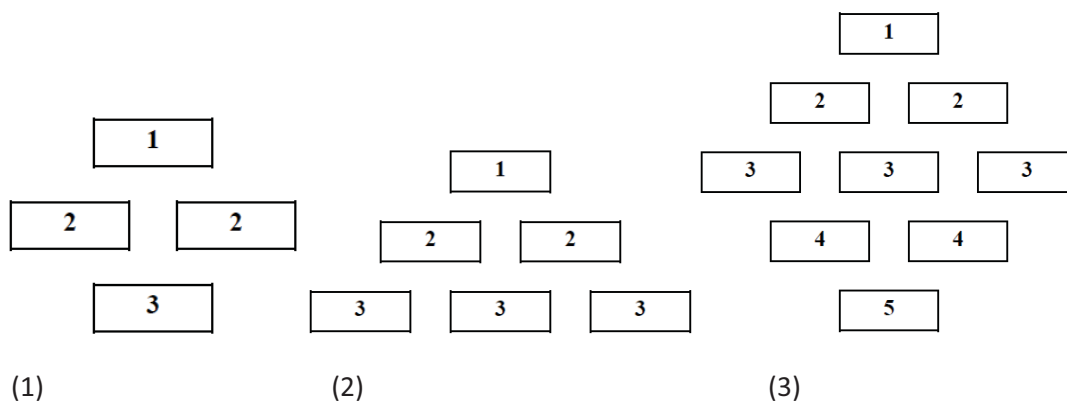
Откако сите зеле збор, наставникот ги прави можните врски и компромиси меѓу предлозите на учениците.

- Дали некои од предлозите одговараат заедно? Дали може да се стават на купче?
- Кои предлози меѓусебно се исклучуваат? Или дали целите ја имаат истата намера, но бараат голем труд, средства или пари?

Чекор 2.3: Наставникот предлага модел за преговори

Наставникот предлага модел за создавање на политичка агенда на цели за општото добро. Со лентите хартија А4 кои се нумерирани како што е прикажано подолу, тој/таа го претставува моделот бр. 1 како поедноставена верзија на класичниот модел на „дијаманска анализа“ (модел бр. 3).

Во варијантата со четири цели, една цел има најголем приоритет. Две цели имаат второстепен ранг, а една цел која не е толку битна се рангира како трета (или се изостави – тогаш наставникот ја трга целта бр. 3).

Овој строг модел со три или четири цели бара преговори бидејќи не можат да се вклучат многу цели. Од друга страна, полесно се имплементираат помалку цели отколку план кој секој го сака но е посложен за реализација (дилемата меѓу вклучување и ефикасност). Наставникот ги дава лентите со кои моделот 1 се прави во моделите 2 и 3.

Наставникот истакнува дека сите модели дефинираат само еден најголем приоритет. Затоа понатамошна и радикална опција би било да се одреди една цел.

1

Чекор 2.4. Учениците преговараат

Учениците имаат неколку прашања за кои треба да се согласат. Во исто време овие прашања отвораат различни насочувања кон компромис и поддршка од мнозинството.

- Кој модел ќе го одбереме – колку цели сакаме да вклучиме?
- Кои цели ќе имаат најголем приоритет?
- Дали е можно сите да се согласиме за една цел?
- Кои цели ќе ги вклучиме во нашата агенда? Цели кои се поткрепуваат или се исклучуваат меѓусебно? (Првата опција е за ефикасност, втората за вклучување)
- Дали агендата има смисла како целина?

Овде е потребно внимателно размислување и дискутирање. Партиите имаат силна поддршка за нивните цели, но другите може да имаат подобри идеи. Затоа прашањето за тоа која идеја ќе има најголема поддршка е отворено.

Вклучувањето на цели кои меѓусебно се исклучуваат (пр. „зелена“ + конзервативна) е типично за коалициите меѓу партии и владеењето на сите партии. Разионализираниот модел на цели (сите одредени од една партија) е покомпетитивен и ориентиран кон конфликти. Затоа изборот меѓу овие модели е избор на политички култури – начини за справување со плурализмот во демократијата. Наставникот набљудува како учениците се справуваат со овој проблем и одлучува дали да го истакне во часот за размислување.

Учениците ги поместуваат листовите на подот и го создаваат нивниот модел на агенда (формирајќи дијамантска или пирамидна форма). Ако неколку модели ги вклучуваат истите цели, се користат дупликати за да може да се споредуваат моделите.

Накрај, листовите се прикачуваат на хартиените табли како постери. Ова ќе се користи во следниот час.

Чекор 2.5: Учениците гласаат

На крајот од состанокот учениците гласаат со кревање на рака. Ако се согласиле за еден модел на цели, се очекува едногласно изгласување.

Ако се изгласаат различни модели, учениците гласаат за тие модели.

Во овој случај наставникот ја предлага следната гласачка процедура, која мора да се одреди пред да започне гласањето за моделите: ако некој модел победи со мнозинство од над 50%, тој се прифаќа. Во спротивно се гласа втор пат, со тоа што тогаш се гласа за двата модела со највеќе гласови. Како објаснение за воздржаните, се прифаќа моделот со најголем број на гласови.

Лекција 4

Учество во плуралистичка демократија

Учениците размислуваат за нивното искуство

Оваа матрица ја сумира информацијата која наставникот треба да ја испланира и предаде на часот.

Стручно оспособување директно се однесува на ОДГ/ОЧП.

Крајната цел на учење покажува што учениците знаат и разбираат.

Задачата на учениците, заедно со **методот** го формираат главниот елемент на процесот на учење.

Списокот на **материјали** е во корист на подготовката за час.

Временскиот буџет на наставникот му дава груба ориентација за организацијата на време.

Стручно оспособување	Анализа и расудување: Структурирање на резултатите од одредена работа. Методичарски вештини: давање кратки изјави, давање повратна информација.
Крајна цел на учењето	Плурализмот значи фер и ефективно одлучување. „Согласност преку дисидентство.“ Јас ги промовирам своите интереси преку учеството во демократија.
Задачи на учениците	Учениците размислуваат и дискутираат за нивното искуство и даваат повратна информација за темата.
Материјали и извори	Материјал за ученици 2.5 (УДЧП) и 2.6 (ЕКЧП); хартиени табли и маркери.
Метод	„Сид на тишината“. Индивидуална работа, презентација и дискусија. „Блиц“ рунда.
Временски буџет	Фаза 1: Учениците размислуваат за нивното искуство („Сид на тишината“) - 20 мин. Фаза 2: Дискусија – 15 мин. Фаза 3: Учениците даваат повратна информација – 5 мин.

Информационо поле

Размислувањето е конструктивистичко учење. Учениците ги формираат нивните погледи и ги споделуваат едни со други. Улогата на наставникот е да ја даде рамката на соодветни методи и распоредот. Ова е пример за предавање преку човекови права: учениците го практикуваат правото на слободно мислење и изразување. Строгата рамка дава можност за секој ученик да учествува. Овие можности никогаш нема да бидат толкувани како еднакви бидејќи различните методи на учење различно одговараат на методите кои ги одбрал наставникот.

Наставникот одзема само мал дел од времето за говорење. Но неговото лидерство се чувствува постојано, бидејќи тој ја одредува рамката и распоредот за часот. Како и во другите теми, учениците го искусуваат парадоксот – фактот дека правилата и водството не само што се пожелни за слободата, туку се и потребни.

Опис на лекцијата

Подготовки:

Се закачуваат моделите на политичка агенда за кои учениците гласаа во предходниот час.

Четири хартиени табли („Сидовите на тишината“) се закачуваат околу училницата, и се поставуваат 2-3 маркери со различна боја во близина. Таблите треба да се пристапни, со 5-6 столчиња наместени во полукруг околу таблите. Како алтернатива таблите може да се положат на 2-3 споени клупи.

Наставникот ги подготвува таблите пред часот со тоа што ги впишува клучните прашања (види подолу). Треба резервни хартиени табли ако на учениците им е потребно повеќе простор за пишување.

Начинот на седење овозможува добра комуникација. Нема вообичаено седење, туку столчиња во круг или клупи во отворен квадрат – во зависност кое подобро одговара на поставувањето на таблите.

Фаза 1: Учениците размислуваат за нивното искуство („сидови на тишината“)

Чекор 1.1: Наставникот ги учи учениците како да ги користат „сидовите на тишината“¹⁰

Учениците и наставникот седнуваат. Наставникот се осврнува на темата на лекцијата во распоредот (материјал за ученици 3.1) – со размислување и ретроспектива наместо преземање нови информации и работа на нова задача. Во размислувачката сесија учениците треба да размислат, да ги споделат идеите и да дискутираат за нив.

Наставникот го претставува методот „сид на тишината“ и објаснува зошто е тој одбран: тој е добар метод за поддршка на размислувањето, и на учениците им дава максимално време за размислување и комуницирање.

Наставникот се осврнува кон четирите постери – четирите „сидови на тишината“:

- **Плурализам**
Како јас го искусив плурализмот?
- **Согласност преку дисидентство?**
Од кои причини ние успеавме или не успеавме да се согласиме за одлука која е за општото добро?
- **Различна распределба на моќ**
Како се чувствувавме кога бевме едни од појаките или послабите играчи?
- **Човекови права**
Кои човекови права ги практикувавме во овие часови? (Се делат копии од материјалот за ученици 2.5, Универзалната декларација за човекови права, и 2.6, Европската конвенција за човекови права.)

---

¹⁰ Овој метод е варијанта на вежбата 7.1, „Сид на тишината“, во ОДГ/ОЧП, книга VI, *Предавање демократија*, во издание на Советот на Европа, Стразбург, 2008, стр. 62

Упатства:

- Треба да има тишина за време на вежбата – оттаму е и името „Сид на тишината“. Тоа е дискусија во писмена форма.
- Секој ученик може да пишува колку што сака.
- Минимален критериум: два запис, секој на два различни „сида на тишината“.
- Учениците можат да го запишат нивниот одговор на клучните прашања или да коментираат за запис од друг ученик. Може да се користат стрелки, линии и симболи.
- Учениците можат да се движат, или да останат на еден постер.

Чекор 1.2: Учениците ги запишуваат идеите на „сидовите на тишината“.

Учениците ја проследуваат вежбата за размислување според упатствата. Наставникот ги следи размените на идеи и мислења кои излегуваат на таблите, но не учествува. Наставникот инсистира сите да го почитуваат владеењето на тишината.

Оваа фаза трае 10-15 мин.

Фаза 2: Последователна дискусија

Наставникот ги повикува учениците да заземат место (круг на столчиња или во отворен квадрат) и ја најавува следната фаза: последователната дискусија, водена од наставникот.

Најпрво учениците треба да се договорат за кои теми сакаат да разговараат. Наставникот ги потсетува на потребата да се направи избор во рамките на даденото време. Ова би значело да се концентрира на еден или два „сида на тишината“ отколку кратко да се коментира за секој од нив, но за ова треба да одлучат учениците.

Ваквата дискусија е пример за конструктивистичко учење. Наставникот не смее и не треба да предвиди што ќе кажат учениците. Задачата на наставникот е да даде структура на придонесите на учениците.¹¹

Фаза 3: Повратна информација („блиц“ рунда)

Наставникот го најавува крајот на дискусијата и почетокот на рундата за повратна информација. Овој метод се состои од серија на „блиц“ искази. Секој ученик ја довршува следната реченица:

„Најинтересното или најбитното нешто што го научив во оваа тема е...“

Еден по еден, секој од учениците прави краток исказ од 1-2 реченици. Не се дозволени коментари. Учениците слободно можат да ги повторат и истакнат меѓусебните искази.

Повратната информација им помага на учениците во создавањето на формана одржливо учење. Наставникот добива информација со која се евалуира темата. И учениците и наставникот можат да примат идеи за планирањето на нивната идна дејност во полето на ОДГ/ОЧП (упатувања кон други теми, продолженија).

---

¹¹ Видете го поглавјето во воведот за конструктивистичкото учење.

Материјали за наставници 3А

Четири основни политички погледи

Либералниот поглед: индивидуална слобода на прво место

- Клучни принципи: лична слобода и одговорност.
- Заштита на човековите и граѓански права.
- Слободна трговија и конкурентност како движечка сила за напредокот, модернизацијата и зголемена благосостојба.
- Капитализмот најдобро функционира ако се остави сам на себе.
- Силна држава – но држава која се ограничува со владеење на правото.
- Големата социјална помош ги прави луѓето мрзливи.
- Личниот труд и успех мораат да се исплатат – да нема преголем данок на приходите.

Слоган: „Без ризик, нема слобода“.

Социјал-демократскиот поглед: еднаквоста на прво место

- Клучни принципи: еднаквост, солидарност, социјална сигурност.
- Заштита на послабите, сиромашните, непривилегираните..
- Ако не се контролира, капитализмот ќе ја зголеми социјалната поделба. Нема алтернатива на капитализам, но неговите ефекти треба да се контролираат и исправат по политички пат.
- Ни треба систем на социјална сигурност за грижа на семејствата, инвалидите, болните, старите, невработените и сиромашните.
- Солидарноста значи дека силните ги поддржуваат оние на кои им треба поддршка.

Слоган: „Обединети стоиме – разединети паѓаме“ (анг. -“United we stand – divided we fall”).

Конзервативниот поглед: сигурноста на прво место

- Клучни принципи: Сигурност и стабилност.
- Силната држава е битна за да се заштити земјата од опасност и закани.
- Силната држава се потпира на модерна и ефикасна економија.
- Треба да се избегнува зголемување на социјалната поделба.
- На семејството му е потребна посебна заштита.
- Граѓаните треба да бараат помош само ако самите не можат да се справат со нивните проблеми.

Слоган: „Силна држава во стабилна економија“

Зелениот поглед: природната средина на прво место

- Клучни принципи: заштита на природната средина, одговорност за идните генерации.
- Нашиот сегашен начин на живот, воден од економскиот раст и искористување на фосилните горива е сериозна закана за нашата иднина.
- Интернационалните договори се потребни за заштита на природната средина на глобално ниво.
- Ние ја носиме одговорноста за идните генерации и целата планета.
- Малите промени во нашиот секојдневен живот можат да направат разлика.

Слоган: „Парите не можеш да ги јадеш“.

Материјали за наставници ЗБ

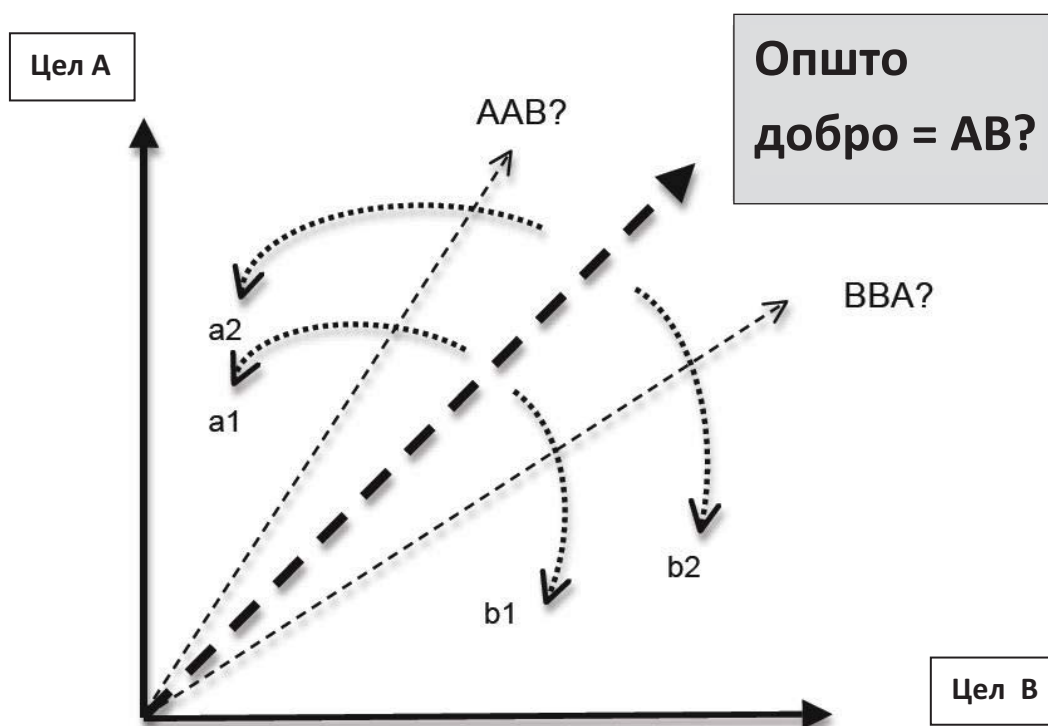
Предавање: што е општото добро?

Овој нацрт ги опишува основните упатства за анализа. Наставникот треба да го адаптира предавањето на потребите на учениците и контекстот со темата.

Во демократиите се подразбира дека никој со сигурност не знае што е општото добро, и затоа мораме да заедно да одлучиме за тоа што сметаме дека е најдобро за нашата заедница. Во диктатурите, режимот одлучува што е општото добро – ова е една од големите разлики меѓу демократијата и диктатурата.¹²

Секој може, и учествува во оваа долготрајна дискусија: политичките партии, групите со интерес, медиумите, политичарите и индивидуалните граѓани. Всушност ова е поентата на учеството во демократија – дебатирање и потоа одлучување што е најдобро за земјата (или светот), и како да се постигне оваа цел.

Оваа тема е направена како доста поедноставен модел на овој процес на одлучување. Се почнува со искажување на индивидуалните идеи за општото добро – кога размислуваме за нашите приоритети ако ти би биле водач на својата држава, размислуваме и за општото добро. Сега сме во процес на формирање партии.

¹² Видете го материјалот за ученици 3.6 за подетален третман на оваа тематика.

Во следниот час, вие ќе преговарате едни со други со цел да согледате дали можете да формирате мнозинство кое ќе го одреди општото добро – засега.

Дијаграмот покажува што се случува во таков процес на одлучување. Да претпоставиме дека има две цели во дискусијата, цел А и цел В (овие можат да се поврзат со конкретни цели кои партиите ги претставиле). Трите стрелки со точки ги прикажуваат конечните избори кои партиите ги застапуваат – некои би сакале да дадат приоритет на целта А (варијанта ААВ), некои на В (варијанта ВВА). Ова се различни идеи за компромис. Секоја партија претставува одредена агенда која ги поддржува интересите на одредена група во општеството, и се нуди да ги земе предвид интересите на другата страна. Затоа партиите се трудат да влијаат за одлуката да биде во нивна корист – а1 и а2 залагајќи се за целта ААВ а партиите b1 и b2 влијаат во спротивната насока (ВВА).

Која опција е најдобра во однос на општото добро: ААВ или ВВА? Или пак баланс кој е во средината: АВ? Мора да се направи одлука. Партиите одлучуваат и пробуваат да дојдат до компромис за кој може да се согласат, а со тоа и да се поддржат меѓусебно. Во демократиите компромисот е цената што се плаќа за моќ. Моќта на одлучувањето ја има мнозинството. Малцинството или индивидуалците можат да влијаат на одлуката со правилно расудување.

Одлуките кои се прават на овој начин се постојано подложни на критики. На крај, одлуката можеби не придонесува за општото добро. Условите можат да се сменат. Мнозинствата можат да се сменат. Мнозинството може да се разубеди со правилно расудување. Демократското општество е општество кое учи.

Продолжение (овој дел може да се даде одделно)

Како сево ова е поврзано со клучните концепти на оваа тема – разноликост и плурализам?

Со практикувањето на слободата на мислење и и изразување, индивидуалните граѓани создаваат широк спектар на индивидуални мислења за тоа што е најдобро за државата. Граѓаните кои имаат интерес за нивните цели да се претворат во дела формираат или се приклучуваат во организации како што се партиите, групите од интерес итн. Ова е организиран плурализам (видете ги а1, а2, b1, b2 во дијаграмот).

Плурализмот создава конкуренција за моќ и политичко влијание. Одлучувањето бара некои цели и интереси да се приоритетизираат, а другите да се одбијат. Некогаш компромисот е потребен за да се достигне потребното мнозинство.

Граѓаните кои не учествуваат во оваа игра на гласно искажување на интересите и погледите ќе сфатат дека се изоставени. Во сечиј интерес е да се учествува во демократијата.

Материјали за наставници 3В

Предлози за продолженија и дополнувања

1. Како партиите размислуваат за поделбите во општеството?

Материјал за ученици 3.5 и дискусија

- Какви поделби постојат во нашето општество?
- Како партиите во нашата земја размислуваат за овие поделби?
- Кои одлуки и компромиси се прават?

2. Плурализам

- Кои групи на интерес и невладини организации се присутни во политиката?
- Кои интереси се добро организирани? А кои не се?

3. Компромис

Во демократиите плурализмот ја создава потребата за компромис. Постојат различни погледи за ова:

1. Од перспектива на индивидуалниот играч: компромисот е цената што се плаќа за моќта. Добрите идеи се одбиваат заменувајќи ги со второто најдобро решение.
  2. Од општа перспектива: плурализмот создава конкуренција: играчите меѓусебно се држат во контрола за никој од нив да не стане премногу моќен. Плурализмот во општеството ја има истата функција како штоподелбата на власта (checks and balances) се содржи во уставот.
  3. Гледано од резултатската перспектива: плурализмот ја создава потребата да се прави компромис. Одлуките кои одат во екстреми се ретки. Ова е во корист на социјалната кохезија.
- Кој од овие погледи се совпаѓаат со ситуацијата во вашата земја преку проверка како на пр. истражување?

4. Споредба на демократијата со диктаторството

Материјал за ученици 3.4

- Како демократските и диктаторските системи се справуваат со различни интереси и погледи?
- Кои одлуки се донесуваат? (Критериуми за споредба: вклучување на интереси, ефикасност, искажување на критика, улога на медиумите.)

5. Двете димензии на политиката

Макс Вебер¹³

1. „Политиката може да се спореди со бавно и силно продупчување дупки во дебели штици, со страст и правилно расудување.“
  2. „Оној кој е активен во политиката се стреми кон моќ“
- Како ги исклучуваме двете димензии на политиката во оваа тема?
  - Како политичките актери ги балансираат овие две димензии во нашата земја?

---

¹³ Макс Вебер, „Политиката како вокација“, страни 2, 34 (www.sscnet.ucla.edu/polisci/ethos/Weber-vocation.pdf); цитатите се уредени од авторот.